TÜRK DEVRİMİ VE ATATÜRK

KONURALP ERCİLASUN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1841
KÜLTÜR SERİSİ: 1023

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-294-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Ebru Güroğulları

Kapak Tasarımı: Damla Acar, Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Konuralp Ercilasun, 1972 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Ankara'da tamamladı. 1989'da girdiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Tarih Bölümünden 1993'te mezun oldu. 1999'da *Moğolların Göçebe Ekonomisi* adlı teziyle Tayvan'daki Ulusal Chengchi Üniversitesinde yüksek lisans derecesini aldı. DTCF'de 2003'te *Çing Hanedanı devrinde Kâşgar* teziyle doktor oldu.

Tarihin Derinliklerinden 19. Yüzyıla Kâşgar, Türk Tarihinde Asya Hunları: Birinci Hâkimiyet Devri ve *Türk Tarihinin Çağları* kitaplarının yazarıdır. *The Uyghur Community* adlı kitabın Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun ile birlikte editörüdür. Ayrıca Ayşe Onat ve Sema Orsoy'la birlikte *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi* adlı bir metin neşri hazırlamışlardır. Ulusal ve uluslararası birçok kongreye katılan Konuralp Ercilasun'un çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Makalelerinde Hunlardan Temürlülere, Doğu Türkistan'dan Osmanlılara kadar Türk tarihinin çeşitli konularındaki meselelere eğilmiştir. Bunun yanında özellikle Çin ve Doğu Asya'nın günümüzdeki durumu ile gelecekteki yeri üzerine birçok makalesi de bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Söz Başı 13
Giriş 21

23 Nisan 1920
Savaş Yıllarında Hukukun Üstünlüğü 32
20 Ocak 1921
Türk Anayasacılığında Halk Hâkimiyetine Doğru:
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 37
1 Kasım 1922
Hanedan Hâkimiyetinden Halk Hâkimiyetine:
Saltanatın Kaldırılması 41
17 Şubat 1923
Ekonomide de Tam Bağımsızlık: İzmir İktisat Kongresi ve
Misak-ı İktisadi 51
29 Ekim 1923
Yaşasın Türk Cumhuriyeti! 56
3 Mart 1924
Din Siyaseti, Siyaset Orduyu Bozar 61
3 Mart 1924
Eğitim Birleştiriliyor 66
3 Mart 1924
Millet Egemenliğine Yeni Bir Adım: Halifeliğin Kaldırılması 70
26 Ağustos 1924
İktisat Kongresi Kararlarından: Türkiye İş Bankası 78
17 Şubat 1925
Çiftçinin Özendirilmesi: Aşar Kaldırılıyor 80
2 Mayıs 1925
Ticaret ve Sanayi Odaları 84
5 Mayıs 1925
Atatürk Orman Çiftliği ve Örnek Çiftlikler 87
25 Kasım 1925
Şapka Kanunu Gerekliydi 93
30 Kasım 1925
Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması 101

26 Aralık 1925
Zaman Karmaşasını Önleyen Yasalar: Takvim ve Saatin Düzenlenmesi 107
22 Mart 1926
Millî Eğitimin Düzenlenmesi 113
1 Temmuz 1926
Kapitülasyonlardan Kurtuluş: Kabotaj Kanunu 116
1 Temmuz 1926
Türk Ceza Kanunu 122
4 Ekim 1926
Hukukta Çağdaşlığa: Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu 127
4 Ekim 1926
Türk Ticaret Kanunu 136
28 Mayıs 1927
Sanayileşme Hamlesi: Teşvik-i Sanayi Kanunu 141
1 Kasım 1928
Yeni Türk Alfabesi 145
1 Ocak 1929
Eğitim Anlayışında Değişimin Yansıması: Millet Mektepleri 153
3 Nisan 1930
Belediye Kanunu ve Belediye İşlerinde Türk Kadını 161
12 Ağustos 1930
Siyasette Çok Partili Sistem Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası 165
26 Mart 1931
Ölçülerde Standartlaşma 170
15 Nisan 1931
Türk Tarih Araştırmalarına Yeni bir Soluk: Türk Tarih Kurumu 174
12 Temmuz 1932
Dil Devrimi ve Türk Dil Kurumu 179
31 Mayıs 1933
Bilim Üretme ve Aktarma: Üniversite Düzenlemesi 184
1 Haziran 1933
Tarımda İlmî Metotlar ve Uzmanlık: Yüksek Ziraat Enstitüsü 188
11 Temmuz 1933
Sümerbank 192

26 Ekim 1933
Siyasal Alanda Türk Kadının Temsilinde Bir Hamle Daha: Muhtarlık Hakkı 194
21 Haziran 1934
Soyadı Kanunu'nun Kabulü 197
26 Kasım 1934
Lakap ve Unvanlar Niye Kaldırıldı? 202
3 Aralık 1934
Kıyafetle Tahakküm Kurulamaz! 208
5 Aralık 1934
Türk Kadınının Milletvekili Seçilme Hakkı 213
1 Haziran 1935
Hafta Tatili 218
14 Haziran 1935
Millî Bir Araştırma Kuruluşu: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 220
22 Haziran 1935
Madencilik için: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ile Etibank 223
21 Ekim 1935
Güçlü bir Tarım: Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri 227
5 Şubat 1937
Anayasada Temel İlkeler 231

Sonuç 243
Tablolar 247

SÖZ BAŞI

Türk devrimi, çağdaş dünya medeniyetine Türk kimliğimizle olumlu katkılarda bulunmamızın temelidir.

Dünya tarihine geniş ve uzun boyutlu bir perspektiften baktığımız zaman insanlığın hep daha ileriye, daha iyiye, daha güzele doğru hamle yaptığını tespit ederiz. Evet, insanlığın bazen bir bölümüyle bazen de bir bütün olarak cinnet devirlerinden geçtiği olmuştur. Fakat genel yönelişe baktığımız zaman bu kısa duraklama veya geri gidişlerin geçici olduğunu fark ederiz. Tarihi ve insanlığı bir bütün hâlinde ele aldığımızda yavaş veya hızlı, inişli çıkışlı bir insani ilerleme vardır.

Dünya tarihi ve insanlık gelişimi açısından bu tespitleri yapsak da insanlık, bu gelişimi bilinçli olarak sağlamadı. İnsanlık; birbirinden farklı, bazen iş birliği içerisinde bazen de rekabet içerisinde olan birçok insan topluluğunun bir bütünüdür. Tarih boyunca bu insan toplulukları en eski örgütlenme şekillerinden başlayıp birbiriyle yaşama kültürü geliştirdiler. Bu toplulukların birbirleriyle ve komşularıyla ilişkileri giderek gelişti ve nihayet bu ilişkiler modern milletler seviyesine ulaştı. Dolayısıyla günümüzde dünya uygarlığı artık bir milletler toplamından oluşuyor. Bu milletler toplamı dünya uygarlığını geçmişten bugüne taşıdığı gibi bugünden geleceğe de taşıyacak ve yöneliş daima daha iyiye, daha güzele, daha ileriye doğru olacak.

İşte Türk devrimi, son birkaç yüzyıldır Avrupa'da meydana gelen gelişmeler karşısında çağın dışında kalma tehlikesine karşı milletimizin bir cevabıdır. Matbaanın icadı, coğrafi keşifler, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile insanlar arası ve toplumlar arası ilişkiler yoğun ve hızlı bir değişim içerisine girdi. Bu gelişmelerin hepsinin birden meydana geldiği Avrupa kıtası, dünyanın geri kalanı ile büyük bir kopuş yaşayarak ileriye doğru fırladı. Yeni bir çağ, bütün bu gelişimleri yakalayamayan milletleri yuta-

caktı. Bunu anlayıp zamanında hamlelerini yapan milletler, bu yeni çağda da varlıklarını sürdürmeye devam edebileceklerdi. İşte, bizim hamlelerimiz Türk devrimi ile geldi. Neredeyse Fransız İhtilali ile eş zamanlı başlayan yenileşme çabalarımız Atatürk'ün devrimci hamleleriyle bir ileri aşamaya taşındı. Böylece yeni dünyada emperyalistler tarafından köleleştirilmeden, yutulmadan yaşama şansına kavuştuk.

Bu kitap, Türklerin çağdaş dünyada onurlu bir şekilde yaşamasını sağlayan devrimleri konu alıyor. Bugüne kadar devrimlerimiz, Türk Devrim Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi gibi birçok isimle tekrar tekrar yazıldı ve işlendi. Orta ve yükseköğretimde ders müfredatı olarak sürekli bunların üzerinde duruldu. Bütün bunların yanında bir yandan da merdiven altında çağdaşlığa ve Türk kimliğine düşman olan dinbaz ve bölücü çevrelerce çarpıtmalar yapıldı. Bu çarpıtmalar, birçok kişinin zihnini karıştırdı. Devrimlerin ruhunu anlayamayıp sadece birer ezberle bunlara sahip çıkanlar, bu çarpıtmalara karşı devrimleri gerektiği gibi savunamadı. İşte bu kitap, devrimleri yüzeysel olarak değil derinlemesine inceleyerek o ruhu ortaya çıkarmayı hedefliyor.

Günümüzde devrimleri ve Atatürk'ü savunmaya çalışanların birçoğu, meseleleri ezbere ve yüzeysel bir şekilde anladığı için tam olarak neyi savunduğunu bilemiyor. Bu da çarpık yorumların zihinleri bulandırmasını kolaylaştırıyor. Devrimler, bir çağdaşlaşma hamlesidir. Bu çağdaşlaşma hamlesi niye gerekliydi? Yukarıda da bahsedildiği gibi insanlığın genel bir gelişim çizgisi var. Bu çizgi her millette farklı bir şekilde görülebiliyor. Fakat her milletin ilerlemesi, insanlığı da bir bütün olarak ilerletiyor. Bu gidişat inkâr edilemez.

Bu gidişlerden biri hâkimiyet kullanımıyla ilgilidir. Yakın Çağ'da insanlık, hâkimiyet kullanımında kişi hâkimiyetlerinden halk hâkimiyetlerine doğru bir geçiş yaşadı. Bu geçiş, insanlığın gelişim çizgisinde yeni bir merhaleydi ve dalga dalga dünyaya yayıldı. Diğer yandan yeni teknolojilerle iletişim ve ulaşım imkânları giderek arttı. Bu artış, standardizasyonu gerekli kıldı. İşte bütün bunlar, modernleşme demektir. Burada modernleşmenin temelinin bir standardizasyon çabası olduğunu ifade eden Prof. Dr. Bahattin Akşit'i de hatırlamamız yerinde olur.

Türk devriminin bütün hamleleri standartlaşmaya, ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya ve kalkınmaya yönelikti. Bütün bunlar, eşit bir

vatandaşlık hukuku için gerekli hamlelerdi. Burada üstünde durulması gereken husus, modern devletin eşitlik ilkesidir. Hiçbir kişiye, zümreye veya topluluğa ayrıcalık tanınamaz. Buradaki zümre veya toplulukları dar anlamda değil, her anlamda düşünmek gerekir. Belli bir köy, kasaba, şehir ahalisi olabilir; belli bir din veya mezhep grubu olabilir; belli bir soydan gelme veya belli bir aileden gelme olabilir; belli bir meslek grubu olabilir; belli bir partiye, derneğe veya benzeri herhangi bir sivil örgütlenmeye mensubiyet olabilir. İşte bunların hiçbirisi sırf bu mensup olduğu grup üzerinden bir mahrumiyete tabi tutulamaz veya bir ayrıcalık elde edemez.

Modern devlet karşısında insanların tek kimlikleri vatandaşlıkları üzerindendir. Devletten bütün hizmetlerini bu vatandaşlık üzerinden alırlar. Devlete karşı hakları ve sorumlulukları yine bir birey olarak bu vatandaşlık üzerindendir. Bireyleri gruplaştırarak güya onlar için daha fazla hak almaya yönelik hareketler hem toplumdaki eşitlik hukukunu bozar hem de o grup içindeki bireyin şahsi özgürlük hukukunu bozar. Bu sebeple modern devlet ile vatandaş arasında gruplaşmalar oluşturarak güya aracılık etmek isteyen insanlar, aslında imtiyazlı bir sınıf oluşturma hayalindeki mütegallibelerdir. Modern devlet, mütegallibelere rıza gösteremez, gösterirse devlet olma vasfını kaybeder. Devlet vasfını kaybettiği zaman iç ve dış tehditlere karşı korumakla yükümlü olduğu milleti emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı koruyamaz hâle gelir. Milleti köleleştirmeye kadar gidecek bu süreçleri önceden tespit edip tedbirlerini almak zorunda olan kurumdur modern devlet.

Kitapta Türk devriminin hem yatay hem dikey arka planları üzerinde de yeri geldikçe duruldu. Yatay planda Türk devrimi dünya tarihi ve dünyadaki gelişmeler ile bir arada ele alındı. Böylece Türk devrimi sırasında dünya ne durumdaydı ve aralardaki etkileşimler nelerdi, onu görme imkânına kavuşuyoruz. Dikey planda da devrimlerin bazılarının neredeyse 3. Selim'den ve Ceditçilikten itibaren oluşan alt yapıları incelendi. Bu da bize devrimlerin bir gecede doğmadığını, uzun bir geçmişi olduğunu gösteriyor. Kitapta sık sık Atatürk'ün noktayı koyan devrimci olduğuna vurgu yapıldı. Evet, bazen yüz yılı bulan ve bir türlü sonuca ulaşamayan meseleleri sonuçlandırmıştır. Noktayı koyma nitelemesi bunu vurgulamak içindir. Fakat bu noktayı koyma ifadesini de yanlış anlamamak lazım. İşi

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zamanki durumu Büyük Nutuk'ta çarpıcı bir şekilde anlatır. Hatırlayalım:[1]

> 1919 yılı Mayısı'nın 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyledir:
>
> Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükûmet âciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı.
>
> Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta…

Peki ne olmuştu? Ne olmuştu da Fatih Sultan Mehmetlerden, Piri Reislerden, Ali Kuşçulardan böyle bir duruma gelinmişti? Bu hikâyeye biraz öncesinden bakmak lazım. O zaman neden bu duruma gelindiğini ve Millî Mücadele'den sonra neden devrimlere girişildiğini anlamak mümkün olacaktır.

Avrupa'nın Dünyadan Kopuşu

15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da çeşitli gelişmeler meydana geldi. Birkaç yüzyıla yayılan bu gelişmeler yavaş yavaş yeni bir dünyayı doğuracaktır. Avrupa'daki bu gelişmeleri, dünyanın gidişatını anlamak için incelememiz gerekiyor.

Gelişmelerden biri matbaanın icadıydı. Matbaanın icadına kadar

[1] https://www.atam.gov.tr/nutuk/samsuna-ciktigim-gun-genel-durum-ve-gorunus

eserler elle çoğaltılıyordu. Elle çoğaltılan eserlerin sayısı hâliyle az oluyordu. Bu eserlere ulaşmak ve ulaşınca da okumak kolay değildi. Zaten herkes okuma yazma da bilmezdi çünkü öyle bir ihtiyaç yoktu. Matbaanın icadı bu durumu yavaş yavaş değiştirdi. Artık eserler çok sayıda basılabiliyor ve bunlara daha kolay ulaşılabiliyordu. Eskiden kitaplar, sadece kilise kütüphaneleri veya aristokratların malikânelerindeyken şimdi daha yaygınlık kazanmışlardı. Böylece bir kitap yüzyıllar önce de yazılmış olsa matbaadan itibaren daha fazla okundu ve etkisi daha fazla oldu. İnsanlar da bu yeni gelişme karşısında okuma yazmaya daha fazla yöneldiler. Böylece Avrupa insanında kültür ve bilgi, giderek halk arasında yayılmaya başladı.

Matbaanın icadından sonraki gelişme coğrafi keşiflerdir. 1487'de Ümit Burnu'nun, 1492'de Amerika'nın ve 1498'de Hindistan deniz yolunun keşfi, ilerleyen yüzyıllarda ticaret ana yollarını değiştirmenin temeli oldu. Ticaretin birkaç yüzyıl içinde kara yolundan deniz yoluna doğru kayması, tarihî ticaret yolları üzerinde bulunan ülkelerin zamanla ekonomik güç kaybetmesine yol açtı. Osmanlı da bunlardan biriydi. Fakat Avrupa'nın kazancı sadece bundan ibaret değildir. Coğrafi keşiflerle özellikle Amerika kıtasından Avrupa'ya doğru yoğun bir altın akışı başladı ve bu akış, Avrupa'yı giderek zenginleştirdi.

Avrupa'da meydana gelen diğer bir gelişme Reform hareketleriydi. Martin Luther adlı bir keşişin kilisenin kapısına astığı manifestoyla başlayan Reform hareketi, ilerleyen yüzyıllarda Avrupa insanının hayata yaklaşımını baştan aşağı değiştirdi. O zamana kadar Avrupa insanı, öbür dünya için yaşıyordu. Papalık ve kiliselerin toplum zihnindeki etkisi büyüktü. Bu dünya önemsizdi, esas olan öbür dünyada kurtuluşa ulaşmaktı. İşte Reform, bu anlayışı değiştirdi. Avrupa insanı, bu dünyaya da önem vermeye başladı. Böylece bu dünyadaki gelişmelere daha duyarlı hâle geldi. Reformun yol açtığı gelişmeler, sonuçta Avrupa toplum hayatında dini, tek belirleyici unsur olmaktan çıkardı. Artık din, Avrupa insanı için hayat tarzını belirleyen birçok başka unsurdan sadece biri hâline geldi.

Reform deyince aklımıza tabii olarak Rönesans da geliyor. Rönesans, Avrupa insanının sanatta, bilimde ve edebiyatta yeni usuller ortaya çıkarmasını sağladı. Avrupa, bu süreçte hem Doğu eserleriyle tanıştı hem de Doğu eserleri vasıtasıyla Antik Yunan eserleriyle… Reform ve Rönesans, Avrupa insanının ilmî araştırmalara ve bun-

ların bulgularına karşı vaktiyle dinî kaynaklı olan tepkisini kırdı. Tepki bir yana, bilime duyulan ilgi giderek arttı.

Bütün bunlar bizi Avrupa'da Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan döneme getiriyor. Aydınlanma Çağı ile Avrupa'da hem teknik hem de felsefi düşüncedeki ilerlemeyi kastediyoruz. Avrupalı aydınlar toplumların yaşayışı, inanç, yönetim sistemi ve halkın refahı üzerine değişik fikirler etrafında tartıştılar. Fakat iş sadece bu kadarla da sınırlı değildi. Bu devirde yeni teknikler üzerine fikirleri olan birçok insan da tekniklerini tartışıyorlardı. Böylece bir sonraki bilim ve teknik ilerlemelerinin temeli atılıyordu. Nihayet 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın büyük şehirlerinde sık sık bilim fuarları toplandığını görüyoruz. Yeni bir fikri olan insanlar, şehir şehir dolaşıp fikirlerini bu fuarlarda sergilemektedirler. Bunlar bazen alaya alınıyorlar, bazen de fikirleriyle zenginleri etkiliyorlar ve maddi destek buluyorlardı.

Bu gelişmelerle birlikte ve aynı zamanda bilim ve teknikteki ilerlemeler sonucunda Avrupa'da meydana gelen diğer bir olay da Sanayi Devrimi idi. Sanayi Devrimi, Avrupa'da malların seri üretimini sağladı. Böylece Avrupa devletleri, dünyanın geri kalanına göre çok hızlı bir üretim yakaladılar. Bu üretim gücü, Avrupa'nın ekonomik olarak dünya pazarlarına hâkim olmasının temelleri idi.

Buraya kadar anlattıklarımız bize yakın tarihle ilgili genellikle dikkat edilmeyen önemli bir gerçek gösteriyor. Sadece kendimize odaklandığımızda meselenin sadece Osmanlı ile Avrupa arasında olduğunu zannediyoruz. Oysa şimdi anladık ki esas mesele Osmanlı'nın gerilemesinden ziyade Avrupa'nın ilerlemesidir. Hem de öyle bir ilerleme ki dünyadaki diğer bütün kıtalardan âdeta kopmuş ve ileriye doğru fırlamıştır. Sonuçta Avrupa 19. yüzyılı yaşarken dünyanın bazı yerlerinin Eski Çağ veya Orta Çağ şartlarında yaşadığı ve işin kötüsü Avrupa'nın bütün bu yerlere ulaşım imkânlarının olduğu bir dünya ortaya çıktı. Meseleye Avrupa ve dünya yönünden baktık. Şimdi de Osmanlı ve Avrupa bağlamında bakalım.

Osmanlı'nın Avrupa Karşısında Zayıflaması

Osmanlı, 15. yüzyılda Kırım Hanlığı ile ittifak kurmakla Karadeniz'e hâkim olmuştu. 16. yüzyılda da bütün Kuzey Afrika'ya hükmünü yayarak Akdeniz'in hâkimi oldu. Artık doğudan gelen bütün tica-

ret yolları, Osmanlı topraklarından geçiyordu. Bu şekilde Osmanlı, doğu-batı ticaretinin hâkimiydi. Ayrıca 15. yüzyılda Semerkant'la İstanbul arasında ilim adamları gidip geliyor, hangi bölgede kendilerine daha fazla imkân sunulursa hizmetlerini oraya veriyorlardı. Dikkat edilirse Avrupa'da 19. yüzyıl için anlattığımız bilim ilgisi, Osmanlı ve Temürlü gibi saraylarda 15. yüzyılda vardı.

Osmanlı'nın üstünlüğünü bu şekilde ortaya koyduğumuz zaman zayıflamanın sebepleri kendiliğinden ortaya çıkıyor. 15. yüzyılda hem Amerika hem de Hindistan deniz yolu keşfedildi. Bunun sonucu elbette hemen görülmeyecekti. Fakat yüzyıllar içinde kara ticaret yolunun önemi azalacak deniz yolunun önemi artacaktı. Avrupa devletleri, yeni keşfedilen deniz yollarını daha etkili kullanmak için okyanuslara dayanıklı gemiler inşa etmenin yollarını aradılar ve buldular. Osmanlı ise o sıralarda böyle güçlü gemilere ihtiyaç duymuyordu.

Coğrafi keşifler, Osmanlı'dan geçen ticaret yollarının önemini yavaş yavaş azalttı. Fakat tek etki bu değildi. Yeni keşfedilen Amerika kıtasında çok altın vardı ve bunlar oluk oluk Avrupa'ya akıyordu. Avrupa'ya akan altınlar, kısa süre içinde Osmanlı topraklarından içeri girdiler. Avrupa'yı zenginleştirici etkisi olan bu altınlar Osmanlı için o kadar faydalı olmadı. Bu gelişme ile birlikte Osmanlı parasının değeri düştü ve mali durum bozuldu.

Yukarıda incelediğimiz gibi yüzyıllara yayılan gelişmeler, Avrupa'da yeni tekniklerin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bunların özellikle askerî alanda olanları, savaşlarda Osmanlı'yı giderek daha zor durumda bırakmaya başlamıştı. Osmanlı, mümkün olduğu kadar yeni teknikleri takip etmeye çalışıyor fakat buna yetişemiyordu. Yetişmekten de önemlisi Osmanlı, artık yeniliklerin yaratıcısı değil takipçisi konumuna gelmişti ve ara giderek Osmanlı aleyhine açılıyordu.

Osmanlı'yı Avrupa karşısında zor duruma düşüren diğer bir olgu da kapitülasyonlardı. Aslında kapitülasyonların daha Fatih ve Kanuni döneminden itibaren bazı devletlere verildiğini okuruz ders kitaplarımızda. Doğrudur. Kapitülasyonlar, kendi toprakları üzerinde yabancı bir devletin vatandaşına verilen idari, hukuki, mali ve ticari ayrıcalıklardır. Kapitülasyonların verildiği ülkenin vatandaşı, Osmanlı topraklarında gümrüğe tâbi olmadan rahatlıkla ticaret ya-

23 NİSAN 1920

SAVAŞ YILLARINDA HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması Millî Mücadele'de önemli bir dönüm noktasıdır. Ayrıca hâkimiyet temsilinin bir kişiden milletin kendisine geçmesinde de bir aşamadır.

Cumhuriyetin ilanı ile ilgili "Yaşasın Türk Cumhuriyeti" yazımızda hâkimiyet temsilinin modern dönemde aileden halka geçişinin aşamalarından ayrıntılı olarak bahsedeceğiz. Kısaca özetlemek gerekirse 1789 Fransız İhtilali ile birlikte egemenliğin temsilinin bizatihi milletin kendisinde olduğu fikri güç kazandı. Fakat Fransa'nın kendisi bile yaklaşık yüz yıl boyunca halk egemenliğini uygulayamadı. Monarşi taraftarları ciddi bir karşı güç oluşturuyordu. Bu yetmiyormuş gibi bir de Napolyon, yeni rejimden kendisine tek adamlık ve yeni monarşi çıkardı. Fransa yüz yıl boyunca monarşi taraftarları, Napolyon hanedanı taraftarları ve halk egemenliği taraftarları arasında yıkıcı çekişmelere sahne oldu. Bütün bu kanlı ve uzun geçiş sürecinden sonra anayasa ve meclis gibi kavramlar oturmaya başladı.

Ülkemizdeki gelişmelere baktığımızda, ilk defa 1876'da Meşrutiyet ilan edilmiş ve bir meclis oluşturulmuştu. Fakat bu meclisin kaderi padişahın elindeydi. Nitekim birkaç ay görev yaptıktan sonra kapatıldı. Bundan sonra anayasa taraftarları Meclisin yeniden açılması için faaliyet göstermeye başladı. Bu faaliyetler de dönemin padişahı tarafından, kendi iktidarına karşı girişimler olarak algılandı. 2. Abdülhamit yoğun bir istihbarat ağı kurarak bu tip isteklerde bulunanları takip altına aldı. Anayasa ve Meclis taraftarlarının bir kısmı yurt içinde gizli faaliyet gösterirken bir kısmı da yurt dışına çıktı. Diğer yandan 2. Abdülhamit'in daha iyi devlet kadroları yetişmesi için kurduğu okullarda ister istemez anayasa ve Meclis fikri yayılıyordu. Abdülhamit, her ne kadar okullarda sıkı bir denetimle bu fikirlerin yayılmasını engellemeye çalışsa da başarılı olamıyordu. Bu dönemde okul çağında olan Atatürk'ün hayat hikâyesinden bu gelişimi takip etmek mümkündür.

20 OCAK 1921

TÜRK ANAYASACILIĞINDA HALK HÂKİMİYETİNE DOĞRU: TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU

Fransız İhtilali'nden itibaren meydana gelen gelişmeler, dünyada hâkimiyetin ailelerden halklara doğru gidişini gösteriyordu. Bu gidiş, bir anda ve kısa bir sürede gerçekleşmedi. Halk hâkimiyeti fikrinin ilk ortaya çıktığı Fransa'da bile birçok geri dönüşler yaşandı. İhtilalden kısa bir süre sonra ihtilalin sunduğu fırsatları kendi lehine kullanan Napolyon, yönetim şeklini tekrar monarşiye döndürdü. Fransa, Napolyon'dan kurtulduğunda ise yönetim için çekişen üç güç ortaya çıktı. İhtilalin fikrini devam ettiren cumhuriyetçiler ve halk egemenliği savunucuları bu güçlerden biriydi. Diğer güç 1789'da yıkılan hanedanın taraftarı olan monarşistlerdi. Üçüncü güç de Napolyon'la başlayan yeni bir hanedan peşindeydi. Halk hâkimiyeti, ihtilalden ancak yüz yıl sonra, yavaş yavaş oturmaya başladı.

Fransa'da egemenliğin aileden halka doğru gidişi, önce Avrupa'yı sonra da bütün dünyayı etkileyecekti. Bu, aynı zamanda geleneksel devletten modern devlete bir geçiş süreciydi. 19. yüzyılda, Osmanlı'da da Avrupa'daki gelişmeler yakından takip edildi. 3. Selim'le teknik alanda başlayan değişmeler, 2. Mahmut devrinde merkezileşme çalışmaları ile idari alanda da ivme kazandı. Devletin bekasını dert edinmiş ve genellikle memur olan aydın sınıfı, zaman zaman padişahlarla birlikte zaman zaman ise onlarla çatışmak zorunda kalarak devleti modernleştirme çareleri aradılar. Nihayet 1876'da Meşrutiyet ilanı ve Kanun-ı Esasinin kabulü ile Türk devlet egemenliği, modern anlamda bir anayasa anlayışıyla tanıştı. Bu ilk deneme, padişahın yetkileri, ölçüsüzce aşırı olduğu için çok sürmedi. Az zamanda Meclis ile Padişah karşı karşıya geldi. Padişah da Kanun-ı Esasi'deki yetkisine dayanarak Meclisi feshetti. Kanun-ı Esasi'yi de uygulamadan kaldırdı.

1 KASIM 1922

HANEDAN HÂKİMİYETİNDEN HALK HÂKİMİYETİNE: SALTANATIN KALDIRILMASI

Coğrafi keşifler ve teknolojik ilerlemeler, toplumların gelişimini yeni bir evreye getirdi. Bilimde ve sosyal alanda meydana gelen gelişmeler, insanlık zihniyetinde artık bir ailenin soyuna dayalı hâkimiyet telakkilerinden uzaklaşmayı getiriyordu. Türk milleti de elbette ki insanlığın bu genel gidişinden azade değildi.

Bu bağlamda, ülkemizde Cumhuriyetin ilanına giden süreçte birçok kilometre taşı bulunmaktadır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması belki bunlardan en önemlisiydi. Çünkü bu kararla babadan oğula geçen hâkimiyet dönemi hukuken ve fiilen son bulmuş oluyordu. Halk hâkimiyeti cumhuriyetin ilanından önce daha saltanatın kaldırılmasıyla hukuki hâle gelmişti. Fakat halk hâkimiyeti aslında hukuki hâle gelmeden önce de meşru hâle gelmişti. Bunu da son birkaç yıldaki gelişmeler meydana getirmişti.

Bu gelişmeleri kısaca hatırlayalım. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayı imzalayanlar memleketi daha büyük bir zarardan kurtardıklarını düşünüyorlardı. Fakat antlaşmayı imzalayan karşıdaki devletler aynı fikirde değildi ve ateşkes antlaşmasını Türk vatanını bölüp parçalamak amacıyla kullanacaklardı.

1915'te Çanakkale'de efsanevi bir direnişle durduğumuz düşman donanması, üç yıl sonra 13 Kasım 1918'de İstanbul'a girdi. Dört buçuk asırlık Türk başkenti, düşman gemilerinin işgali altına düştü. Tarihin garip bir cilvesi olarak Mustafa Kemal de aynı gün İstanbul'a geldi. Yaveri Cevat Abbas Bey (Gürer), o günkü ağır havayı anlatır ve eski bir motorla işgal kuvvetlerinin gemileri arasından geçerken Atatürk'ün "Geldikleri gibi giderler," dediğini nakleder.[7] Bu söz Millî Mücadeleden sonra daha derin bir anlam kazanır.

---

[7] Haz. Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, 97.

17 ŞUBAT 1923

EKONOMİDE DE TAM BAĞIMSIZLIK: İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE MİSAK-I İKTİSADİ

Millî Mücadele'de başarı kazanılmış, düşmanlar yurttan çıkarılmıştı. Artık silahlı mücadele devri sona ermişti. Şimdi diplomatik ve ekonomik mücadele başlıyordu. Büyük Taarruzla kazanılan askerî başarı, Türk bağımsızlığının bütün dünyaya tanıtılmasıyla tamamlanmalıydı. Zorlu bir savaş devresinden sonra, sıra barışı kurmaya gelmişti. Bu da askerî mücadele kadar zordu.

Barışı tesis için toplanan Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı. Görüşmeler kıran kırana geçiyor, Türk heyeti sürekli çeşitli baskılara maruz kalıyordu. İşgalci devletler, sahada kaybettiklerini masada geri almak için her türlü yola başvuruyorlardı. Geri alamayacaklarını anladıklarında da işi yokuşa sürüyorlardı.

Bir yandan Lozan'da çetin görüşmeler devam ederken diğer yandan Atatürk, kazanılan askerî başarının kalıcı olması için yeni hamleler içerisindeydi. Lozan görüşmeleri, ülkede günü gününe takip ediliyordu. İtilaf devletlerinin savaşı kaybetmelerine rağmen bazı alanlarda bir türlü geri adım atmak istemedikleri görülüyordu.

Böyle bir ortamda 16 Ocak 1923'te Atatürk, gazetecilere yeni Türkiye'nin esaslarını anlatan geniş bir demeç verdi. Bu demeçte birçok hususa temas eden Atatürk, memleketin savaştan yeni çıktığını ve şimdiden halkın refahı için çalışmak gerektiğini söyledi. Savaş sebebiyle yapılamayan işlerden bir kısmının yapılmaya başlandığını belirtti. Fakat bunlar sadece başlangıçtı. Daha sistemli ve bütün sektörleri kapsayan bir planlamaya ihtiyaç vardı. Bundan sonra mealen şu sözleri söyledi:[11]

> Bilhassa iktisat faaliyetini dayandıracağımız esaslar her türlü vukufla beraber bilhassa doğrudan doğruya memleketimiz topraklarını koklayarak ve bu topraklarda bizzat çalışan insanların sözlerini işiterek tespit olunacaktır. Sanayi ve

[11] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 2. Cilt, 58 ve devamı.

29 EKİM 1923

YAŞASIN TÜRK CUMHURİYETİ!

Cumhuriyet Bayramımız Kutlu Olsun!

Bu anlamlı günde bazı tespitler yapalım.

Cumhuriyetimizin özelliklerinin birçok kişi tarafından hâlâ anlaşılamadığı görülüyor. Cumhuriyete doğrudan doğruya düşman olan bir kesim var. Bunun yanında cumhuriyetin ne olduğunu ve ne gibi avantajlar sağladığını anlamayanlar da var. Bunlardan bir kısmı düşmanlık eden kesimin etkisi altında kalıyor ve doğrudan doğruya düşman kesimden çok daha büyük bir nüfusu oluşturuyor. Diğer yanda daha da büyük bir kesim bir şeylerin ters gittiğini ve bu düşmanlığın yanlış bir yol olduğunu anlıyor, biliyor. Bu bilinç bir bilgiyle değil, daha çok bir karineyle, bilinçaltı bir sezgiyle geliyor. Böyle olunca da bu büyük kitle bir şeyler yapmanın, yanlış gidişe dur demenin yollarını arıyor ve akacağı bir kanal bekliyor. Bu sebeple her yıl 28 Ekim'de sosyal medyada Atatürk'ün "Efendiler, yarın cumhuriyet ilan edeceğiz" sözleri gün boyu paylaşılıyor. Heyecan yükselip dar veya geniş çevrelerde nutuklar atılıyor, yazılar postalanıyor. Cumhuriyetin halk için, millet için avantajlarını gerçek manada kavrayan ve bunu benimseyen çok küçük bir kesim de canla başla bu özellikleri anlatmaya çalışıyor. Bunlar, yukarıda bahsettiğimiz iki kalabalık kesimin cumhuriyetin gerçek anlamını kavraması için çırpınıyor.

Böyle bir ortamda cumhuriyetin neye dayandığını tespit etmek, arka planının nerelere uzandığını tartışmak önemli hâle geliyor. Öncelikle cumhuriyet ruhuna ve anlamına bakalım. Cumhuriyetin ilanını biz bir gün olarak kutlasak da aslında bu, tek günlük bir gelişme değildir. Daha önce gelişen birçok olayın sonucudur. Âdeta adım adım gelen gelişmelere yazılmış bir sonuç, konulmuş bir noktadır.

Cumhuriyet, halk egemenliği demektir. Yani egemenlik kullanımının bir aileden milletin kendisine geçmesidir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte o güne kadar ve o günden sonraki birçok gelişme temelde bu geçişle ilgilidir. Yakın planda bu gelişmeler Millî Mücadele'nin yürüyüş şekline dayanır. Fakat onun da daha öncesinde

3 MART 1924

DİN SİYASETİ, SİYASET ORDUYU BOZAR

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte halk egemenliği resmileşmişti. Ancak egemenliğin kullanımının hanedan temsilinden halk temsiline geçişini gerçekleştirme yolunda daha bazı düzenlemeler yapılması gerekiyordu. Eski uygulamalara dayalı hâkimiyetin Allah'tan geldiği ve yöneticilerin kutsal olduğu gibi düşünceler temelindeki kurumlar yeniden ele alınmalıydı. Bu yeniden ele almanın temel unsuru din ile siyaseti ayırmaktı. Diğer yandan elinde silah bulunduran ordu gücü de siyasetten arındırılmalıydı. İşte 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisine gelen ve kabul edilen 429 Sayılı Kanun da bu iki konuyu ilgilendiriyordu.[16] Şimdi bu iki konuyu sırasıyla ele alalım.

Siyaset-Din-Ordu işlerinin birbirlerinden ayrılmasının sağlıklı bir devlet yapısı için şart olduğunu Mustafa Kemal Atatürk konuşmasında belirtiyor. 1 Mart 1924'te Meclis açılışında yaptığı konuşmada Atatürk mealen şöyle diyor:[17]

> Memleketin genel hayatında orduyu siyasetten tecrit etmek umdesi, cumhuriyetin daima göz diktiği bir esas noktadır. (Alkışlar) Şimdiye kadar takip olunan bu yolda, cumhuriyet orduları vatanın emin muhafızı olarak mevkii hürmet ve kuvvette kalmışlardır. Bunun gibi dâhil olmakla emin ve mesut bulunduğumuz İslam dinini, asırlardan beri alışılageldiği tarzla bir siyaset vasıtası mevkiinden kaldırmak elzem olduğu hakikatini müşahede ediyoruz. (Bravo sesleri, alkışlar) Mukaddes ve ilahi olan itikatlarımızı ve vicdaniyatımızı muğlak ve sebatsız olan ve her türlü menfaat ve ihtirasa sahne olan siyasetten ve siyasetin bütün organlarından bir an evvel ve katiyen kurtarmak milletin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir zarurettir. (Alkışlar) Ancak bu suretle İslam dininin anlamı ortaya çıkar. (Çok doğru, öyledir sesleri)

---

[16] Kanunun o zamanki dil ve bugünkü dil ile tam metni için Reşat Genç, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar – 3 Mart 1924 tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, 2-9.

[17] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, Cilt: 7, 1 Mart 1924, 5.

3 MART 1924

EĞİTİM BİRLEŞTİRİLİYOR

Modern devletin ve yurttaşlık hukukunun unsurlarından biri eğitim birliğidir. Buradaki eğitim birliğinden kasıt temel eğitimin birliği ile ilgilidir. İlerleyen yaşlarda ise temel eğitime sahip bireyler yönelecekleri mesleklere göre uzmanlaşırlar.

Eski zamanlarda eğitim hem yaygın değildi hem de yöreye, kişiye ve hatta inanca göre değişiyordu. Coğrafi keşifler, matbaa ve Aydınlanma Çağı'na kadar okuma-yazmaya dayanan eğitimin temelini dinî eğitim oluşturuyordu. Mesela Avrupa'da eğitim kiliselerde yapılıyordu. Osmanlı'da ise yükseliş döneminde medreselerde gerekli bilimler öğretiliyordu. Fakat sonra müfredat değişerek tamamıyla dinî eğitime dönüldü. Artık mektepler, temel eğitim verilen en küçük yaştaki çocukların gittikleri kurumlardı. Bunlara da çocuklar, dinî bilgileri öğrenmeleri için gönderilirlerdi.[21]

Dinî bilgiler üzerinden verilen eğitim sistemi, bu sebeple cemaatlere bölünmüş durumdaydı. Osmanlı'nın devlet katında kabul ettiği kiliselere bağlı cemaatlerin de kendi okulları vardı. Her kilise kendi müfredatını uyguluyordu. Müslüman nüfusun eğitiminde de birlik yoktu. Her yörede, farklı Müslüman cemaatlerin, farklı müfredatları söz konusuydu. Böylece bir eğitim birliği bulunmuyordu.

Burada şunu ifade etmek yerinde olur. Bu eğitim birliğinin bulunmaması durumu Osmanlı'ya has bir olgu değildi. Eski zamanların ulaşım ve iletişim imkânlarının azlığında eğitim birliğinin bulunmaması normaldi. Fakat matbaanın icadından sonra iletişim imkânları arttı. Böylece bölgeler arası haberler daha hızlı yayılmaya başladı. Avrupa'da iletişim ile birlikte başta demiryolu olmak üzere ulaşım ağlarının gelişmesi birbirinden kopuk görünen bölgeler arasındaki irtibatı arttırdı. Bu durum Avrupa'da merkezî idarelerin güçlenmesini getirdi. Fransız İhtilali ile birlikte bir yurttaşlık ve eşitlik bilinci de gelişmeye başladı. Bu şekilde Avrupa'da merkezî hükümetler denetiminde yurttaş eğitimi yaygınlaştı.

---

[21] Cahit Baltacı, "Mektep/Osmanlılar'da Mektep", *TDVİA*, 2004, 29. Cilt, 6-7.

3 MART 1924

MİLLET EGEMENLİĞİNE YENİ BİR ADIM: HALİFELİĞİN KALDIRILMASI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk milletinin boynuna geçirilmek istenen idam ilmeği Millî Mücadele ile koparılıp atıldı. Bir yandan düşmana karşı mücadele verilirken diğer yandan zihinlerde millet egemenliği giderek olgunlaşıyordu. İşte 3 Mart 1924'te kabul edilen Halifeliğin Kaldırılması Kanunu, millet egemenliğine doğru yeni bir hamledir.[36] Bugün üç kanun çıkarılmıştır. Bunlardan biri Halifeliğin Kaldırılması, diğeri Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Diğer bir kanun da Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin kaldırılmasıdır. Bunlar birbirleriyle ilgili olsalar da ayrı ayrı incelemek uygundur. Biz de bunları Meclisteki müzakere sırasına göre inceledik. 3 Mart 1924 toplantısında Mecliste son müzakere edilen kanun halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili olandı.

Halifelik ve Millî Mücadele

Bugüne kadar halifeliğin kaldırılması konusu defalarca işlendi. Makamın, dinle ilişkili bir mahiyet taşımasından ötürü halifeliğin kaldırılışı hep laiklik açısından ele alındı. Gerçekten, halifeliğin kaldırılışı dinî sembollerin ve güç odaklarının devlet nezdinde kullanılmasının da önüne geçilmesidir. Bu yönüyle laikliğe doğru bir adımdır. Fakat halifeliğin kaldırılması meselesi, aynı zamanda bir hâkimiyet meselesidir. Burada önemli olan hâkimiyetin ortak kabul etmemesidir. Bu yazımızda halifeliğin kaldırılışının daha çok bu yönü üzerinde duracağız.

Düşman işgaline karşı direniş örgütlenirken Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Temsil Heyeti, sürekli olarak milletin temsilcilerine vurgu yaptı. Bu sebeple uzun bir süredir toplanmayan Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını istedi. Meclis-i Mebusan dağıtılınca da Büyük Millet Meclisi toplandı. Bundan sonra Millî Mücadele sürekli olarak

[36] Kanunun tam metni için *Resmî Gazete*, 6 Mart 1924, Sayı 63.

26 AĞUSTOS 1924

İKTİSAT KONGRESİ KARARLARINDAN: TÜRKİYE İŞ BANKASI

İzmir İktisat Kongresinde millî iktisat siyasetinin temel hedef ve yolları ortaya konmuştu. Kapsamlı müzakereler sonucu nüfusu oluşturan dört ana meslek grubu kabul edilmiş ve bunlara yönelik birçok karar alınmıştı. Bu dört ana meslek grubu çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi meslek gruplarıydı.

Kongrede tüccar grubunu ilgilendiren yirmi başlıkta toplam yüz on dokuz karar alınmıştı.[48]

Kongrede tüccar grubunun esasları arasındaki başlıklardan biri bankalar konusunu içeriyordu. Bankalar başlığı şu maddelerden oluşuyordu:[49]

> Madde 1- Münasip bir isim altında bir ticaret ana bankası teşkili.
>
> Madde 2- Tekâlif-i Milliye ve iaşe bedeli vesaire olarak tüccarın hükümette olan alacaklarını bankaya verilerek alacak sahipleri mazbatalarına mukabil banka senedi verilmesi.
>
> Madde 3- Çıkarılacak hisse senetlerinin Türkiye teb'asına ve Türk Anonim vesaire şirketlere tahsisi.
>
> Madde 4- Hükûmetin dahi bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığa iştirâki ve ancak hükümet aldığı bu hisseleri talep olması durumunda föy ihracıyla halka satarak yavaş yavaş alakasının kesilmesi.
>
> Madde 5- Banka hisse senetlerinin gerek mevzu ve gerekse bilahare konulacak her tür usul ve yükümlülükten muaf tutulması gibi bazı izinleri özellikle göstermesi.

Görüldüğü üzere bu hususlar, hükümetin de katılımıyla bir banka oluşturulmasını ve daha sonra yavaş yavaş hükümetin bu bankadan

---

[48] İzmir İktisat Kongresinin bütün kararları için bk. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989 [1982]; Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997 [1981].

[49] A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, 32-33; Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 339.

17 ŞUBAT 1925

ÇİFTÇİNİN ÖZENDİRİLMESİ: AŞAR KALDIRILIYOR

Cumhuriyet kurulduğu sıralarda ülkenin uzun zamandan beri gelen önemli ekonomik ve sosyal problemlerinden biri çiftçiden alınan aşar vergisiydi. Kelime anlamı onda bir demek olan aşar (öşür), çiftçinin ürününden alınıyordu. Her ne kadar onda bir anlamına gelse de uygulamada farklı oranlarda uygulanıyordu. Kimi yerlerde %10 olarak alınan bu vergi bazı yerlerde %50'ye kadar çıkıyor, çok seyrek olarak ise %10'un altında kaldığı yerler oluyordu. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu verginin genel itibarıyla %12,5 civarında yaygınlaştığı görülüyor.[52]

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde aşar vergisi üzerine birçok şikâyetin olduğu, bu verginin çiftçinin belini büktüğü ve tarım üretiminin gelişmesini engellediği görüşü hâkim olur. Bütün bunlar görüldüğü gibi ekonomik değerlendirmelerdir. Dönemin şartlarında ise sosyal değerlendirmelerin en az ekonomik değerlendirmeler kadar önemli olduğunu söylemek lazım. Çünkü ortada bir de eski usul geleneksel devletten yeni usul modern devlete geçiş aşaması vardır.

Aşar vergisi yükünün üzerine memleket on bir yıl boyunca kesintisiz bir savaş hâli yaşamış, bu durum ülkede ekonomik ve sosyal birçok probleme yol açmıştı. Bir yandan üretimi canlandırmak, diğer yandan da modern devlet temellerini atmak gerekiyordu. Bu hususta aşar vergisi de millî devletin önemle ele aldığı konulardan biri oldu.

Aşar konusu, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde görüşüldü ve aşarın kaldırılması ilk olarak burada kabul edildi.[53] İzmir İktisat Kongresi bilindiği üzere bir icra ve karar makamı değil, ama hükümetlere yol gösterecek bir istişare toplantısıydı. Nitekim burada alınan kararların birçoğu ilk cumhuriyet hükümetlerinin ekonomi politikalarına büyük ölçüde ışık tuttu.

---

[52] Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *TDVİA*, 34. Cilt, 2007, 100-103.

[53] A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, 24.

2 MAYIS 1925

TİCARET VE SANAYİ ODALARI

Türklerde ticaret birliklerinin temeli Beylikler döneminde görülen Ahilik Teşkilatı'na kadar gider. Bu teşkilatın Osmanlı'nın kuruluşunda da rol oynadığı biliniyor.[60] Beylikler dönemindeki Ankara ve civarında bulunan Ahilik Teşkilatı Atatürk'ün de ilgisini çekmişti. Atatürk, bu ilgisini Yunus Nadi'ye şöyle anlatmıştı:

> Ben Ankara'yı coğrafya kitabından ziyade tarihte öğrendim ve cumhuriyet merkezi olarak öğrendim. Hakikaten Selçukî idaresinin inkısamı üzerine Anadolu'da teşekkül eden küçük hükümetlerin isimlerini okurken birtakım beylikler meyanında bir de Ankara Cumhuriyetini görmüştüm.[61]

Ahilik teşkilatı, Osmanlı'nın kuruluşu ve genişlemesiyle birlikte Lonca Teşkilatı'na dönüştü. Lonca kelimesi, İtalyancadan geliyordu ve hücre, oda gibi anlamlar içeriyordu. İtalyan şehir devletleriyle olan ticari ilişkiler, ahiliğin dönüşmesinde ve Lonca Teşkilatı'nın temelinin atılmasında etkili oldu.[62] Daha sonra Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle geçilen seri üretim ve kapitülasyonlarla Osmanlı iç pazarının Avrupa ürünlerine direnememesi millî üretimi çökertti. Bu da Lonca ve benzeri teşkilatların çözülmesine sebep oldu.[63]

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da ticaret yapan yabancı tüccarlar kendi ticari birliklerini kurmaya başladılar. Bunlardan ve Avrupa'daki benzerlerinden örnek alarak Osmanlı Devleti yerli tüccarlar için de meslek birlikleri kurmak üzere harekete geçti. Böylece aynı dö-

---

60 Ziya Kazıcı, Ahîlik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1. Cilt, 540-542.

61 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 3. Cilt, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, 97-102.

62 Ahmet Kal'a, Lonca, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 27. Cilt, 211-212.

63 Halil Emre Akbaş – Serdar Bozkurt – Kübra Yazıcı, Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesiyle Karşılaştırılması, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2018, Özel Sayı, 191-192.

5 MAYIS 1925

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ VE ÖRNEK ÇİFTLİKLER

Millî Mücadele başarıya ulaşıp memleket düşman işgalinden temizlendikten sonra sıra ülkeyi ayağa kaldırmaya gelmişti. Daha barış görüşmeleri yapılırken bile Atatürk, İzmir'de bir İktisat Kongresi toplayarak bağımsız Türkiye'nin ekonomik yönünü tartıştırmıştı. İktisat Kongresi ile ilgili yazımızda anlattığımız gibi kongrenin hem siyasi yönü hem de ekonomik yönü vardı. Kongrede ilan edilen Misak-ı İktisadi her iki yönü bize gösteriyor. Siyasi yönde uluslararası muhataplara hitaben kapitülasyonların kesinlikle kabul edilemez olduğu bildirilirken ekonomik yönde ülkenin bağımsız politikalarını belirleyecek birçok maddeler ilan ediliyor.

Atatürk, İzmir İktisat Kongresindeki açış konuşmasında ekonominin önemini vurguluyor:[68]

> Muvaffak olmak için çok çalışmak lâzım olduğunu bilmeliyiz. İktisadiyat, diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lazımsa onların tamamı demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, çalışma demektir, her şey demektir.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaştığı yıllarda Türk halkının çoğu kırsaldaydı ve tarımla uğraşıyordu. Bu sebeple memleketin kalkınmasında temel unsur çiftçilik olacaktı. Oradan da sanayi ve ticarete doğru genişleyecekti. Nitekim aynı konuşmada bu hususta Atatürk şöyle söylüyor:[69]

> Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim müsabaka meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da arttırmak ve yaymak mecburiyetindeyiz. Eğer sanat hususunda yine müsamahakâr olursak o hâlde sanayi ürünlerinde yine haricin haraçgüzarı oluruz. Mahsulat ve mamulatın alışverişi ve servete dönüşmesi için, ticarete

---

[68] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 2. Cilt, 103-117.

[69] Aynı yer.

25 KASIM 1925

ŞAPKA KANUNU GEREKLİYDİ

Şapka Kanunu, günümüzde en çok tartışılan ve devlete saldırmak için istismar edilen kanunlardan biridir. Şapka Kanunu gibi Kıyafet Kanunu da haksız ve hatta art niyetli eleştirilerden nasibini alıyor. Bu kanunlar, çoğu insan tarafından bağlamından koparılarak düşünülüyor ve böyle olunca da anlam verilemiyor. Kendisini Atatürkçü olarak tanımlayanlardan bile birçok kişi, bu kanunlar söz konusu olduğunda mahcup bir edayla bir iki söz söyleyip geçiştiriyorlar. Yine devrimlere sahip çıkmak isteyen bazı kişiler de bu sefer ezbere bir şekilde şapkanın çağdaşlık simgesi, fesin ise geri kalmışlığın simgesi olduğunu söylüyorlar. Onlar da "Şapka niye çağdaş, neye göre çağdaş? Fes niye geri?" gibi sorular geldiği zaman bunlara doyurucu cevaplar veremiyorlar.

Gerek Atatürk düşmanlarının gerekse bazı Atatürkçülerin tam anlayamadıkları durum, Şapka ve Kıyafet Kanunlarının başka kanunlarla ve tarihî gelişimle bir bütün hâlinde incelenmesi gereğidir. Okul kitaplarında bile Şapka ve Kıyafet Kanunlarının diğer kanunlarla bir arada ele alınması gerektiği satır aralarında olsa da fark edilmekte. Ama daha önceki yazılarımızda da ifade ettiğimiz gibi maalesef ülkemizde her şey o kadar istismar edilmektedir ki bazı konuları tekrar tekrar ve de en basit hâliyle anlatmak gerekiyor.

Öncelikle şunu belirtmek lazım ki Şapka Kanunu, alelade bir kıyafet düzenlemesi değildir. Hemen birkaç gün sonrasında kabul edilen Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu ile de yakından ilgilidir. Muhtemelen eskiden beri tekke ve zaviyelerin kapatılmasından rahatsız olan, fakat bu kanunu açıkça eleştirmekten korkanlar, taarruzlarını Şapka Kanunu'na yöneltiyorlardı. Şimdilerde de memleketin her köşesine kerameti ve kıymeti kendinden menkul tarikatlar ve cemaatler çöreklendi. Bu sefer de, bu yapılar halkı Cumhuriyetten soğutmak ve kendilerine taraftar kazanmak için yine bu Şapka Kanunu'nu dillerine doluyorlar. Halkı cumhuriyetten soğuturken, aynı zamanda, millî kimliğinden de uzaklaştırmak istiyorlar.

30 KASIM 1925

TEKKE VE ZAVİYELERİN KAPATILMASI

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekke ve zaviyelerin kapatılması, modernleşme açısından en önemli adımlardan biriydi. Bugün buna açıktan karşı çıkanlar olmasa da, maalesef ülkemizde bu kanun fiilen çiğnenmektedir. Hâlbuki devrim kanunlarına ayırdığımız bu kitabımızda belki de en az izaha ihtiyaç duyan kanunlardan biri bu olmalıydı. Çünkü Türk milleti, 15 Temmuz 2016'da zihinlerini ve iradelerini bir sözde hocaya devretmiş insanların ne kadar tehlikeli olabileceğini çok açık bir şekilde gördü. Fakat hâlâ ders alınmamış gibi… İktidar sahipleri problem sadece bir tek yapıdaymış gibi davranıyor. Bu sebeple o yapıyla mücadele edilmeye başlandı ama bu sefer yerine başka yapıların önü açıldı. Bu durum iktidarın gerçek tehlikeyi anlamadığını gösteriyor. Mesele bir tarikatın iyi, öbürünün kötü olması değildir. Mesele bu yapıların hepsinin hem devlete hem milletin birliğine yönelik tehdit oluşturmasıdır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında bu tehdit doğrudan hissedildi ve adımlar da bunun üzerine atıldı.

İstiklalden Sonra…

Türk milleti, askerî ve siyasi istiklal mücadelesini başarıya ulaştırdıktan sonra çağdaş dünyayı yakalama ve hatta muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma mücadelesine başladı. Bu yöndeki adımlardan biri de tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıydı. *Türk Tarihinin Çağları* eserimizde belirttiğimiz üzere her çağın kendine göre bir gerekliliği vardı ve milletler bu yeni çağlarda benliklerini kaybetmek istemiyorlarsa birtakım atılımlar yapmaya mecburlardı.

Bu bölümdeki konumuz olan tekke ve zaviyelere baktığımızda bir dönem önemli görevleri yerine getirdiğini görüyoruz. Fakat zaman ilerledikçe Türk milletinin medeni gelişiminde bunlar sadece geride kalmamışlar, aynı zamanda bozulmuşlardı da… Artık köhnemiş ve de yolundan sapmış bir zihniyeti devam ettiriyorlardı. Bu husus, Türk aydınlanmacıları tarafından daha önce de tespit edilmiş ve birçok aydın bu konuda çeşitli uyarılarda bulunmuştu.

26 ARALIK 1925

ZAMAN KARMAŞASINI ÖNLEYEN YASALAR: TAKVİM VE SAATİN DÜZENLENMESİ

Zaman hesaplaması insanlık âleminde sosyal gelişmenin başlamasından bu yana önemli bir konuydu. İnsanoğlu çok eski zamanlardan beri zamanı hesaplamaya çalıştı ve gün geçtikçe de gelişerek yanlış hesaplamaları düzeltti.

26 Aralık 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanunun gerekçesinde ve komisyon tarafından hazırlanan raporda, bir ilim adamı titizliği ile insanlık tarihinin saat ve takvim hesaplamaları ayrıntılarıyla anlatılıyor. Burada insanoğlunun güneşin doğuşuna ve batışına dikkat ederek gün hesabını bulduğu, daha sonra ayın hareketlerini takip ederek haftaları ve ayları tespit ettiği belirtiliyor. Yıl kavramının tespiti ise bunlardan epeyce sonra oldu. Kanun hakkındaki komisyon raporunda devamla eski medeniyetlerin zaman hesaplamaları ve takvim usullerine değinildikten sonra Osmanlı uygulamalarından da bahsedilmiştir. Raporda ay esasına dayalı Hicri takvimin birçok probleme yol açtığının Osmanlı devrinde de fark edildiği ve bunun düzeltilmeye çalışıldığı belirtiliyor.[99]

Ne Yapacağını Bilemeyince Sıvışan Takvim

Ay takvimi de olsa sürekli tek bir takvim esasına göre hareket eden bir toplumda problemlerin çıktığının söylenmesi garip görülebilir. Bunu anlamak için Osmanlı devrindeki gelişmeleri hatırlamak yerinde olacaktır. Veli Taş'ın yazdığı "Cumhuriyetin Sıvış Yılları (mı)?" makalesi bu problemleri net bir şekilde anlatıyor.[100] Buna göre devletin yapmakla yükümlü olduğu ödemeler o zaman resmî kullanılan

[99] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 20, Ek: "Saatlerin Yirmidörde Taksimi Suretiyle İstimaline Dair Başvekâletten Gelen (1/748) Numaralı Kanun Lâyihası ve Encümeni Mahsus Mazbatası".

[100] Veli Taş, "Cumhuriyetin Sıvış Yılları (mı)?", *MİSAK internet sitesi*, https://millidusunce.com/cumhuriyetin-sivis-yillarimi/

22 MART 1926

MİLLÎ EĞİTİMİN DÜZENLENMESİ

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin önemle üzerinde durduğu meselelerden birisi eğitim meselesidir. Modern devletle birlikte Avrupa ülkelerinde eğitim kurumları giderek yaygınlaşmıştı. Eğitim ve okuryazarlık eski devletlerde bir ayrıcalık konusuydu. Modern devletlerde ise vatandaşlar arasında ayrıcalıklı bir kitle olamazdı. Bu sebeple zamanla eğitim ve okuryazarlık bir vatandaşlık hakkı olarak görülmeye başlandı. Böylece modern dünyada, eğitim, devletin vatandaşlarına sunması gereken bir hizmet hâlini aldı.

Avrupa devletleri, kendi ülkelerinde eğitim yoluyla vatandaşlık bilincini güçlendirirken Osmanlı'da açtıkları yabancı okullar vasıtasıyla halk arasında ayrılık yaratma yoluna gitmişlerdi. Bunun yanında Osmanlı'da eğitim kurumlarında bir birlik sağlanamamıştı. Modern milletler dünyasında benliğini kaybetmeden var olabilmek için eğitimli bir nüfus artık şarttı. Bu sebeplerle genç cumhuriyetin ele aldığı ana konulardan biri oldu eğitim.

Önce 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlandı ve Maarif Vekâleti temel eğitimin tek yetkilisi hâline geldi. Eğitimde birlik sayesinde çeşitli farklı din yorumlarının eğitim üzerindeki vesayetleri kaldırıldı. Şimdi bütün bir eğitim teşkilatını baştan aşağıya düzenleyen bir kanun yapılmasının sırası gelmişti.

İşte Mart 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisine gelen Maarif Teşkilatı hakkında Kanun bununla ilgiliydi. Geniş bir çerçeveden bakıldığında geleneksel devletlerden farklı olarak artık modern devletlerin yurt çapında düzenlemeler getiren ve merkezî olarak oturmuş kanunlara ihtiyaçları vardı. Kanun, eğitimi belli esaslar dâhilinde düzenlemenin yanı sıra eğitim kurumlarını ve teşkilatını da tesis edecekti.

Millî Eğitimin düzenlemesinin Meclisteki müzakereleri sırasında yine ilgi çekici bilgilerin verildiğini görüyoruz. Bunlardan biri Kastamonu Mebusu Halit Bey'in söyledikleridir. Halit Bey, yurt çapındaki ilk mekteplerin sayısını veriyor ve bazı karşılaştırmalar ya-

1 TEMMUZ 1926

KAPİTÜLASYONLARDAN KURTULUŞ: KABOTAJ KANUNU

Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi limanları arasında ticaret seferi yapmak ve yolcu taşımak hakkı sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ve bu vatandaşların kurduğu şirketlerindir. Evet, 1 Temmuz 1926'dan itibaren artık yabancı şirketler Türk limanları arasında ulaşım işini yapamayacaktı.

Genel olarak Kabotaj Kanunu adıyla bildiğimiz kanun, bu hakkı sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına verdi. Kabotaj hakkı ülke içinde deniz nakliyatını gerçekleştirme hakkı olarak açıklanabilir.

Bugün bu kanunun çoğunlukla anlaşılmadığına ve hatta zaman zaman küçümsendiğine şahit oluyoruz. Kabotaj Kanunu, aslında Osmanlı döneminden kalma kapitülasyonların tasfiyesinin son halkasıydı. Bu anlamda denebilir ki kanunun arkasında uzun bir mücadele geçmişi vardı.

Kabotaj Kanunu'nu anlamak için kapitülasyonlara bir bakmak lazımdır, hatta kapitülasyonları da anlamak lazımdır. Bilindiği üzere kapitülasyonlar Lozan görüşmelerinde en şiddetli konulardan biriydi. O kadar ki görüşmelerin kesilmesi sebepleri arasında yabancı devletlerin kapitülasyon haklarından vaz geçmek istememesi de vardı.

Nedir Bu Kapitülasyonlar?

Kapitülasyonlar neydi ki iki taraf da bu konuda bu kadar hassastı? Önce bu konu üzerinde durmak gerekiyor. Kapitülasyonlar ülke toprakları üzerinde başka ülke vatandaşlarına tanınan birtakım ayrıcalıklardı. Önce ticari ayrıcalıklar olarak başlamıştı.

Osmanlı söz konusu olduğunda bu tip ayrıcalıkları ilk olarak Fatih devrinde Venedikliler elde etmişti. Daha sonra da Kanuni devrinde Fransızlar bu ayrıcalıklara mazhar oldular. Osmanlıların bu yükseliş devrindeki bu kapitülasyonları, daha sonrakilerle karıştırmamak gerekir. Her zamanki gibi olayları kendi zamanının an-

1 TEMMUZ 1926

TÜRK CEZA KANUNU

1926 yılında hukuk devriminin bir parçası olarak Türk Ceza Kanunu kabul edildi. Ceza Kanunu, Medeni Kanun'dan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemine geldi ve enine boyuna ele alındı. Fakat daha önce yürürlüğe girdi.

Hukuk Sisteminin Evrenselleşmesi

Türk Medeni Kanunu'nun kabulünü inceleyen "Hukukta Çağdaşlığa: Türk Medeni Kanunu" başlıklı bölümümüzde de görüleceği gibi 19. yüzyıldan itibaren devletlerin hukuk sistemlerinde eskiye göre ciddi bir değişim başlar. Bu değişim ülke içerisinde bir standardizasyona doğru gidişi içeriyor. Bu standardizasyonun temelleri hem tekniktir hem de felsefidir. Teknik temeller arasında ulaşım ve iletişim ilişkilerinin gelişmesini gösterebiliriz. O zamana kadar aynı ülkeye ait olsa da bölgeler arasında farklı hukuk kuralları uygulanırdı. Bunlar çoğunlukla o bölgenin yerel alışkanlıklarına dayanırdı. Modern zamanda ise ulaşım ve iletişim ilişkilerinin gelişmesiyle bu farklılıklar artık sürdürülemez oldu. Standardizasyonun felsefi temeli ise Fransız Devrimi ile gelişen yurttaşlık anlayışı idi. Bu anlayış, bir ülkenin bütün vatandaşlarının birbirine eşit olduğu ilkesine dayanıyordu. Bu ilkeye göre ülke içinde bölgeler, inançlar veya başka hususlar temel alınarak buralara yönelik kısmi ve farklı kanunlar uygulanması ayrımcılık veya imtiyazlılık idi. Vatandaşların eşitliği ülke çapında herkese aynı şekilde uygulanan standart bir hukuk gerektiriyordu.

Osmanlı Devrinde Ceza Kanunu

İlk olarak Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler, Osmanlı devrinde de takip edildi. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki müzakereler sırasında Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey, Osmanlı'daki gelişme-

4 EKİM 1926

HUKUKTA ÇAĞDAŞLIĞA: TÜRK MEDENİ KANUNU VE TÜRK BORÇLAR KANUNU

Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma hamlesinde hukuk devrimi önemli bir yer tutar. Diğer bütün devrimler gibi bu devrimin de bir geçmişi bulunuyor. Aynı zamanda dönemin şartlarının zorlaması da var.

Milletlerin ve devletlerin hayatında bir hukuk sistemi eskiden beri olmasına rağmen, bu sistem de diğer başka sistemler gibi dönemden döneme değişiklik gösterir. İnsanlık tarihinde çok eski zamanlarda kayda geçirilen bazı hukuk kurallarının yanı sıra birçok hukuk kuralı da sözlü gelenek hâlinde yaşadı. Töre olarak adlandırılan eski Türk hukuku da güçlü bir sözlü geleneğe dayanarak eski zamanların kaidelerini oluşturuyordu.

Sürekli Başvurulabilecek Kesin Kurallar Lazım

Osmanlı devrinde de zamanın ihtiyaçlarına göre hem dinî anlayışa hem de örf ve âdetlere dayanan bazı hukuk kuralları vardı. Fakat bu kurallar çeşitli sebeplerle artık güncel ihtiyacı karşılayamaz hâle gelmişlerdi. Bu sebeplerden biri bu kuralların bütüncül olmamasıydı. Zaten bu eksiklik Osmanlı devrinde de fark edilmiş, bu sebeple modern anlayışa uygun bir hukuk metni hazırlanması ihtiyacı duyulmuştu. İşte böylece Osmanlı'nın ilk hukuk metni olan Mecelle'nin yazımı 1876'da tamamlandı. Mecelle 1851 maddeden oluşuyor ve zamanına göre önemli bir yenilik getiriyordu. Yeniliklerden biri hukuki kaideleri bir bütün ve değişmez hâlde toplama çabasıydı. Diğer bir yenilik de Mecelle'nin içinde "Zaman değiştikçe hüküm değişir," kaidesinin yazılı olmasıydı. Dine ve değişmezliğe dayalı Osmanlı anlayışı için bu önemli bir adımdı.

Mecelle, Osmanlı devrinde ileriye doğru bir adım olsa da önemli eksiklikleri vardı. En önemli eksiği, "Zaman değiştikçe hüküm değişir," ibaresine rağmen kuralların dinî anlayışa dayandırılmış olmasıydı. Diğer yandan toplum ilişkilerinde ortaya çıkan birçok yeni hu-

4 EKİM 1926

TÜRK TİCARET KANUNU

Hukuk devriminin bir parçası da Türk Ticaret Kanunu'dur. Diğer bütün devrimler gibi, hukuk devrimi Türk toplumunun yenileşme ve modernleşme çabalarının bir parçasıdır. "Türk Medeni Kanunu" ile ilgili bölümümüzde bahsettiğimiz gibi hem dönemin şartlarının gereği yerine getiriliyor, hem de geçmişten gelen bilgi birikimi kullanılıyordu.

Modern Hukuk Gelişiyor

Fransız İhtilali ve sonrasındaki gelişmeler, sadece Fransa'da değil bütün dünyada önemli etkiler doğurdu. Bunların en önemlilerinden biri devlet yapılarındaydı.[150] 19. yüzyıla gelindiğinde devletler giderek kanunlarını ve kurallarını standartlaştırıyor ve daha sistemli hâle getiriyorlardı.

Nitekim Napolyon devrinde, o zamana kadar bölgelere göre farklı kanunların yerine bütün Fransa'yı kapsayan kanunlar kabul edilmişti. Böylece, yeni devlet sisteminin önemli bir temeli olan herkese aynı ve belirlenmiş bir kanun anlayışının önü açıldı. Çünkü Fransız İhtilali ile bütün tebaa için eşitlik ilkesi benimsenmişti. Bu anlayış giderek önce Avrupa'da sonra da bütün dünyada yayılacaktır. Fransa'da gelişen hukuki sistemin ticaret boyutu 19. yüzyılın başında kendisini gösterdi. 1807'de Fransa, kendisi için bir Ticaret Kanunu düzenledi ve kabul etti.[151]

---

[150] Devlet yapılarındaki değişim için Konuralp Ercilasun, "Geleneksel Dünyada Geleneksel Dış İlişkiler", *MİSAK*, 6 Ekim 2019, https://millidusunce.com/misak/geleneksel-dunyada-geleneksel-dis-iliskiler/

[151] Ayrıntılı bilgi için bk. Tom Holmberg, "The Civil Code: An Overview", https://www.napoleon-series.org/research/government/code/c_code2.html; Pierre Crabites, Napoleon and the French Commercial Code, *American Bar Association Journal*, 16/4 (Nisan 1930), 258-261; Serhan Dinç, "Ticaret Hukukunun Düzenlenmesinde Benimsenen Sistemler ve Sistemlerin Etkilediği Kanuni Düzenlemeler", *İzmir*

28 MAYIS 1927

SANAYİLEŞME HAMLESİ: TEŞVİK-İ SANAYİ KANUNU

Teknolojinin gelişmesi ve makineleşme sonucunda Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren sanayi devrimi başladı. Bu devrim birbiri ardınca gelen makineleşmeyle Avrupa ülkelerini üretim bakımından dünyanın geri kalanına göre büyük farkla öne geçirdi.

Üretim, teknoloji ve askerî bakımdan dünyayla arasını açan Avrupa devletleri, bu avantajlarını dünyanın geri kalanını sömürgeleştirmekte kullandılar. Bir yandan askerî güç desteğiyle diğer devletlerin gümrük sınırlarını indirttiler, diğer yandan bu sınırlama kalktıktan sonra hızlı üretimleri sayesinde devletlerin iç pazarlarını ele geçirdiler. Bu süreç, Osmanlı da dâhil olmak üzere birçok köklü devlette el üretiminin çökmesine, henüz emekleme dönemindeki modern sanayinin de gelişememesine yol açtı.

Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerindeki gelişme karşısında sanayileşme yönünde bazı hamleler yaptı. 1864'ten başlayarak bazı girişimcilere çeşitli bölgesel imtiyazlar verdi. Bunlar, imtiyazı alan kişiye arazi tahsisi, belli bir bölge dâhilinde imtiyazını aldığı ürünün üretiminde tekel olma ve işletmenin kuruluşu için gerekli malzemenin temininde kolaylık sağlama gibi ayrıcalıklardı. Bu imtiyazlar farklı zamanlarda farklı girişimcilere verilmiş olup tam anlamıyla bir sanayileşme politikasını içermiyordu. Daha önemlisi, kapitülasyonlar sanayinin gelişmesini engelliyordu. Mesela Osmanlı, yerli sanayiyi korumak için ithal yasakları koyamıyor, gümrük vergilerini yükseltemiyor, hatta yerli girişimcinin ihtiyaç duyacağı hammaddenin dışarıya satılmasına dahi yasak getiremiyordu.[156] Kapitülasyonların sonucu olan bütün bu zorunluluklar 19. yüzyılda Osmanlı ile Avrupa devletleri arasında sanayileşme makasının açılmasına sebep olmuştu.

---

[156] Gündüz Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 27/1 (Mart 1972), 165-166.

1 KASIM 1928

YENİ TÜRK ALFABESİ

Türk devriminin önemli dönüm noktalarından biri de yeni Türk harflerinin kabulüdür. Böyle bir ihtiyaç var mıydı? Vardıysa bu ihtiyaç nereden doğdu? Bu ihtiyacı gidermek için neden bu harfler seçildi de başka harfler seçilmedi? Bu gibi zihnimizi kurcalayan sorulara cevaplar arayacağız.

Tarihî gelişime baktığımızda o döneme kadar Türklerin ana akım olarak dört alfabe kullandıklarını görüyoruz. Bunlardan ilki Orhun alfabesiydi. Bu alfabe ile yazılarak günümüze kalmış en eski yazıtlar 7. yüzyıldandır. MÖ 5-4. yüzyıla ait Altın Elbiseli Adam'ın yanında çıkan iki satırlık yazı Türkçeyse Orhun Türk yazısı o döneme kadar geri götürülebilir.[160] Bu alfabe Göktürk ve Orhun Uygur dönemlerinde bir devlet alfabesi olarak 8-9. yüzyıllara kadar kullanıldı. O tarihlerde Türklerin devlet alfabesi farklılaşsa da bu yazı halk arasında yüzyıllarca daha kullanılmaya devam etti. Hatta muhtemelen Anadolu'ya gelen göçler arasında bile hâlâ bu yazıyı kullanan az sayıda gruplar vardı.

8-9. yüzyıllardan itibaren Doğu Türkistan Uygurlarında Uygur alfabesi kullanılmaya başlandı. Türkler bu alfabeyi de uzun süre kullandılar. Bu alfabenin kullanımı bazı yerlerde 15, bazı yerlerde 18. yüzyıla kadar ulaştı. Ama ana akım Türk tarihi, artık daha batıda akmaya başlayacak ve bu da başka bir yönelişi meydana getirecekti.

Arap Harflerine Geçiş

Karahanlıların Müslümanlığı kabul etmesinden sonra Arap alfabesi devlet harfleri olarak kullanılmaya başladı. Bu alfabe daha sonra bü-

[160] Altın Elbiseli Adam Yazıtı için Ahmet Bican Ercilasun, Bilinmeyen Metinlerin Çözülmesi Konusunda Teorik bir Yaklaşım ve Altın Elbiseli Adam Yazıtı için Yeni bir Okuma Denemesi, *MİSAK İnternet Sitesi*, 24 Haziran 2019, https://millidusunce.com/misak/bilinmeyen-metinlerin-cozulmesi-konusunda-teorik-bir-yaklasim-ve-altin-elbiseli-adam-yaziti-icin-yeni-bir-okuma-denemesi/

1 OCAK 1929

EĞİTİM ANLAYIŞINDA DEĞİŞİMİN YANSIMASI: MİLLET MEKTEPLERİ

Yeni Türk harflerinin kabulüyle birlikte genç Türkiye Cumhuriyeti, bir eğitim seferberliği başlattı. 1 Ocak 1929'dan itibaren açılan Millet Mektepleriyle yeni harflerin halka öğretilmesi yoluna gidildi. Bugüne kadarki çalışmalarda bu konu, yeni harflerin kabulüyle bir arada ele alındı çünkü Millet Mekteplerinin esas amacı buydu. Fakat biz burada konuyu daha derinden gelen bir anlayış değişikliğinin göstergesi olarak ele alacağız. Bu konuya daha önce bir çalışma grubu hâlinde 8. sınıflar için yazdığımız İnkılap Tarihi kitabında da kısaca dikkat çekmiştim[169] fakat sonuçta müfredat için kullanılacak bir kitapta kelime sayısını sınırlı tutmak ve her şeyi en kısa hâliyle anlatmak gerekiyordu. Konuların derinliğine ve ayrıntısına inmek mümkün olmuyordu. Bu yazıda ise yer ve kelime sınırlamalarımız yok. Ayrıca hedefimiz, konuyu sadece öğrencilere değil, herkese anlatmak. Bu sebeplerle daha rahat bir anlatım tarzı takip edebileceğiz.

Zihniyet değişikliğini anlatabilmek için eski zihniyeti anlamak gerekiyor. Bunu da sadece kendimize bakarak değil, dünya tarihine bakarak anlamak daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Eğitim deyince bugün biz otomatik olarak önce okuma-yazma, sonra da günümüz iş ve bilim tekniklerine hâkim olmayı öğretme faaliyetini anlıyoruz. Geçmişe de bu gözle bakıyoruz. Hâlbuki hep dediğimiz gibi her olguyu kendi zamanı içinde değerlendirmemiz gerekiyor.

İnsanlıkla Yaşıt Bir Konu: Eğitim

Eski çağlarda bizim bugün anladığımız manada temeli okuma-yazmaya dayanan eğitim yok muydu? Tabii ki vardı ama bu sınırlıydı

[169] Geçtiğimiz yıllarda İskender Öksüz ve Nasrullah Uzman'la birlikte teknolojik bir eğitim firması olan SEBİT'te ders kitabı yazma faaliyetine girişmiştik. SEBİT ekibiyle çok uyumlu ve hummalı bir çalışmamız oldu. Onun sonucunda da şimdi birçok özel okulda kullanılan *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük* kitabı ortaya çıktı.

3 NİSAN 1930

BELEDİYE KANUNU VE BELEDİYE İŞLERİNDE TÜRK KADINI

Türk modernleşmesinin önemli temellerinden biri toplumu eşit fertlerden oluşan bir bütün olarak değerlendirmesidir. Bu modernleşme hamleleri arasında Türk kadını, aslında daha Meşrutiyet devrinden itibaren toplum hayatında yerini almaya başlar. Türk kadınının öncü rolü işgal yıllarında Sultanahmet Mitingi ile kendini gösterir. Millî Mücadele kazanıldıktan ve Cumhuriyet ilân edildikten sonra da bu yönde çabalar sürer.

Atatürk ve Türk Kadını

Tabii ki bu çabaların hızlı bir şekilde sonuç almasında sürükleyici güç yine Atatürk idi. Onun memleket gezileri, Türk kadınının siyasi ve sosyal hayatta söz sahibi olmasında önemli bir yer tuttu. Cumhuriyetin ilanından itibaren çeşitli vesilelerle yaptığı yurt gezilerindeki konuşmaları sırasında sık sık sosyal hayatta kadının önemine dikkat çekti. Toplumun eşit fertlerden oluşan bir bütün olması konusu da bu konuşmalarında yer tuttu.

Atatürk, 1925 yılındaki Kastamonu-İnebolu gezisinde kadının toplumdaki yerini vurguladı. Bu gezi Türk devrim tarihinde önemli bir yer tutar. Çünkü aynı gezide Atatürk, şapka ve ayrıcalıklar konularını da gündeme getirdi. Atatürk milletin bütünlüğü, tefrika çıkmaması gerektiği, bazı insanların çeşitli kıyafetler yoluyla tefrika yarattığı konularının yanında Türk kadının toplum hayatındaki yeri hakkında da konuşmalar yaptı. Burada kadının önemini vurguladığı şu sözler dikkat çeker:[183]

> Bir heyet-i içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kâbil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim, diğerini

[183] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 223 ve devamı.

12 AĞUSTOS 1930

SİYASETTE ÇOK PARTİLİ SİSTEM DENEMESİ: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Daha önceki yazılarımızda gördüğümüz gibi Türkiye'nin anayasa ve parlamento tecrübesi 1876'da ilan edilen Birinci Meşrutiyet'e dayanıyor. Bu kısa tecrübeden sonra İkinci Meşrutiyetle bu sefer daha uzun bir parlamento deneyimi elde edildi. Üstelik bu sefer birbiriyle yarışan partiler ortaya çıkarak çok partili hayat da tecrübe edildi.[188] Bu, demokrasi açısından Türk milletine önemli kazanımlar sağladı. Diğer yandan özellikle Balkan Savaşları sırasında partilerin yıkıcı rekabeti, hatta bu rekabetin ordu içerisine kadar sirayet etmesi ciddi bir askerî ve siyasi zayıflığa sebep oldu. Balkan faciasını yıkıcı siyasi rekabete bağlayan araştırmalar bulunmaktadır. Bu kayıplar, Türk aydınına aslında sadece nelerin yapılması gerektiğini değil, nelerden kaçınılması gerektiğini de öğretmişti.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında ise Mebuslar Meclisi uzun süre toplanmadı ve hükümet, yetkisini aşarak işgalcilerin istekleri doğrultusunda uygulamalar yaptı. Böyle bir ortamda Anadolu'nun bağrından hürriyet ve demokrasiye yönelik sesler yükseldi. Atatürk'ün Samsun'a çıkmasından itibaren derlenip toparlanan Millî Mücadele'nin vurgularından biri Mebuslar Meclisinin yeniden açılmasıydı. Nitekim Atatürk, Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla Amasya Görüşmeleri'nde bu konuyu İstanbul hükümetine kabul ettirdi. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da yeniden faaliyete başlayan Mebuslar Meclisi, Osmanlı'nın son meclisi idi. Bu Meclis, Atatürk'ün hazırladığı Misakımilli belgesini de kabul ederek tarihe geçti. Meclisin çalışmalarından memnun olmayan İngilizler 16 Mart'ta İstanbul'u işgal ederek birçok kişiyi öldürdüler, mebuslardan yakalayabildiklerini tutuklayarak Malta'ya sürdüler.

Bu gelişmeler üzerine Atatürk, halk hâkimiyeti için İstanbul'dan

---

[188] Nasrullah Uzman, "Türk Demokrasi Tarihi Açısından 1946 Seçimleri", *TBMM'nin Açılışının 101. Yıl Dönümünde Türk Demokrasi Yazıları*, ed. İsmet Türkmen vd., Berikan Yayınları, Ankara, 2021, 675.

26 MART 1931

ÖLÇÜLERDE STANDARTLAŞMA

Modern çağda teknolojik gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişim imkânları giderek arttı. Bunlar da ticaretin artmasını ve daha önce birbiriyle daha sınırlı temas eden insan gruplarının artık daha sık temas etmesini getirdi. Bu ilişkiler ve bunlar içerisinde özellikle ticaret ilişkileri, ölçülerde her tarafın aynı kavramlarla konuşmasını gerektiriyordu. Bu sebeple modern zamanlarda hem dünyada hem de ülkemizde ölçülerin standartlaşmasına yönelik tedbirler alınmaya çalışıldı.[197]

Ölçülerde modern anlamda bugüne temel oluşturan bilimsel bir yöntem kullanımı Fransa'dan geldi. Fransız İhtilali'nden kısa bir süre sonra yapılan bilimsel hesaplamalar sonucu kutuplar ile ekvator arasındaki boylam uzunluğunun on milyonda biri olan uzunluk bir metre olarak kabul edildi. Alan ve hacim gibi diğer birçok ölçü de buna bağlı olarak belirlendi. Fransa'nın bu hesaplaması 19. yüzyılda özellikle Avrupa'da bir ölçüde yayıldı.[198]

Ticaretin giderek artmasıyla ölçü ve hesaplamalarda uluslararası standart arayışları başladı. Nihayet 1875'te Paris'te Metre Konferansı toplandı. Konferansın 20 katılımcı ülkesinden 17'si sonuç bildirisine imza attı. Bu Konferans sonucu 17 ülkenin imzasıyla Paris'te Uluslararası Ağırlık ve Ölçü Bürosu kurulması kararı verildi. İmzacı 17 ülkeden biri de Osmanlı Devleti idi.[199] Uluslararası Ağırlık ve Ölçü Bürosu, bugün daha da geniş bir uluslararası kabule sahiptir. Büro, zaman hesaplaması da dâhil olmak üzere birçok ölçü biriminin standardizasyonunu yapmakta ve buradaki hesaplamalar küresel bir kabul görmektedir.

---

[197] Tarih boyunca birçok devlette zaman zaman ölçü standardı getirmek için fermanlar çıkarılmıştır. Bu fermanların bir kısmı ulusal ölçekte belli bir standartlaşma sağlamışsa da aradan zaman geçtikçe bu standartlar bozulmuştur.

[198] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 3 Cilt: 25, Ek: Ölçüler hakkında 1/324 numaralı kanun lâyihası ve İktisat, Dâhiliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları.

[199] *The International Bureau of Weights and Measures 1875-1975*, ed. Chester H. Page ve Paul Vigoureux, Washington: National Bureau of Standards, 1975, 9, 227.

15 NİSAN 1931

TÜRK TARİH ARAŞTIRMALARINA YENİ BİR SOLUK: TÜRK TARİH KURUMU

Avrupa'da başlayan aydınlanma devrinin bir özelliği gelişen modern bilimin ışığında köken araştırmalarıydı. Coğrafi keşiflerin ardından Avrupalıda kamçılanan merak ve keşfetme duygusu birçok bilim adamını Avrupa dışındaki bölgelere gitmeye ve oralarda araştırma yapmaya itti. Bu araştırmalarda yeni yerler keşfetmeye duyulan istek kadar kendi kökenlerini bulma arzusu da vardı. Bu sebeple Avrupalı bilim adamları özellikle Asya'ya tek başlarına veya heyetler hâlinde gittiler. Buralarda kendi atalarını bulmaya çalıştılar. Birçok diller öğrenildi, arkeolojik kazılar yapıldı, eski medeniyetler keşfedildi. Bunların arasında Anadolu ve Mezopotamya'da yapılan araştırmalar da önemli yer tutar.

Aydınlanma Çağı'nda Asya'da yapılan bu keşifler, Avrupa'nın eski medeniyetleri tanımasını sağladı. 18. yüzyılda Daniel G. Messerschmidt ve Philip Johan von Strahlanberg, bazı taş yazıtlar buldular. Bunları yayımlayarak Avrupa ilim âlemine tanıttılar. Takip eden yüzyılda bu yazıtlardan onlarca daha bulundu. Fakat ilk yazıtın bulunmasından bir buçuk asır geçmesine rağmen bu yazılar okunamamıştı. Nihayet 1889'da Orhun Anıtları bulundu. Orhun Anıtları, o zamana kadar bulunan taş yazıtlara göre çok daha büyük metinler içeriyordu. Bunun üzerine Avrupalı aydınlar arasında bu yazıları çözme yarışı başladı. Nihayet 1893'te Danimarkalı araştırıcı Vilhelm Thomsen bu yazıları Türkçe çözüp okumayı başardı. Böylece Asya'nın derinliklerinde bulunan bu büyük metinlerin Türklere ait olduğu kesinleşti.[206]

Bir yandan da Asya tarihi üzerine araştırmalar yapılıyordu. Fransız Türkolog Joseph de Guignes 18. yüzyılda *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi* adıyla Türk eski tarihine ışık tutan bir kitap yazdı. Ondan bir asır sonra bir başka

[206] Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ, Ankara, 2013.

12 TEMMUZ 1932

DİL DEVRİMİ VE TÜRK DİL KURUMU

Atatürk'ün ele aldığı meselelerden biri dil meselesidir. Dil devrimi olarak adlandırdığımız hareket tıpkı diğer devrimler gibi uzun geçmişe sahip bir meseleydi. Aynı zamanda dünyadaki ilmî gelişmelerin de bu devrimde etkisi vardı.

Dil devriminin kökleri 19. yüzyıla kadar uzanan dilde sadeleşme çalışmalarına dayanır. Bir tarafı alfabe konusudur ama dil devrimi onu da içine alan daha kapsamlı bir harekettir. Alfabe meselesi 1928'de halledilmişti. Yeni Türk harflerinin kabulüyle Türkçe, kendi dil yapısına uygun ve daha rahat okunabilen bir alfabeye kavuşmuştu. Bunu Türk harflerinin kabulü ile ilgili yazımızda inceledik.

Saray Çevresindeki Dil

Dil meselesi ise daha kapsamlı ve daha uzun bir uğraş gerektiren meseleydi. Burada meseleyi birkaç yönden ele almak gerekiyor. Öncelikle Türk dilinin durumunu edebiyat üzerinden anlatabiliriz. Okullarımızda edebiyat derslerinde gördüğümüz gibi Osmanlı devrinde bir halk edebiyatı bir de divan edebiyatı vardı. Divan edebiyatı, esasında saray çevresinde gelişen bir edebiyat idi. Halk edebiyatı ise saray dışında yapılan ve insanların günlük konuşma dilini kullanan bir edebiyat türüydü. Bu iki farklı sanat türüne bugünden bakınca sanki saray ve çevresi daha ağdalı bir Türkçe konuşuyormuş zannediyoruz. Hâlbuki farklılık, edebî eserlerin yazı dilindeydi sadece. Son yıllarda Osmanlı konuşma dili üzerine yapılan çalışmalar, sarayda öyle kasidelerdeki gibi konuşulmadığını kanıtlıyor.[212] Ülkemizde yapılan tarih dizilerinde ise maalesef bu ilmî gerçek fark edilmemiş gibidir. Tarihî şahsiyetler, divan eserlerini okuyormuş gibi konuşturuluyorlar.

Dilin yazıda kullanım şekli sadece edebiyatta karşımıza çıkmıyor

[212] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz Kartallıoğlu, *Osmanlı Konuşma Dili*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.

31 MAYIS 1933

BİLİM ÜRETME VE AKTARMA: ÜNİVERSİTE DÜZENLEMESİ

Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadrosunun eğildiği ana konulardan birinin eğitim olduğunu biliyoruz. Eğitim için aynı zamanda bilgi birikiminin gelişmesi de önemliydi. Bu sebeple daha Millî Mücadele sırasında bile 15 Temmuz 1921'de Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanmıştı.[220] Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlandı. 1926'da da Maarif Teşkilatı hakkında Kanun çıkarılarak eğitim teşkilatı düzenlendi. Bu düzenleme sırasında Maarif Vekâletinin içinde Dil Heyeti ve Talim-Terbiye Kurulu gibi kurullar oluşturularak eğitim işleri için ilmî esasların temelleri atıldı. Diğer bir husus da 1929'da kabul edilen bir kanunla gelişmiş ülkelere öğrenci gönderilmesinin sistemli bir hâle getirilmesiydi.[221] Böylece bilimdeki yeni gelişmeleri kaynağından öğrenip ülkeye aktaracak yeni bilim adamları yetiştirmek hedefleniyordu.

Görüldüğü gibi birçok alanda olduğu üzere eğitim alanında da 1920'lerde temeller atılmış ve önemli düzenlemeler yapılmıştı. İlk ve orta öğretim, idealist öğretmen kadrosunun da emekleriyle gittikçe yayılmaktaydı. Diğer yandan bilimin üretilmesi ve yeni bilim adamları yetiştirilmesi için üniversite öğretiminin de modern esaslara göre düzenlenmesi ihtiyacı vardı.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden bir yükseköğrenim kurumu olarak Darülfünun vardı. Darülfünun 19. yüzyılda kurulmuş olsa da sık sık kapatılmıştı. Burada daha sistemli bir eğitim ancak 20. yüzyılın başlarında ve hatta İkinci Meşrutiyet döneminde verilebilir bir hâle gelmişti. Bunun yanında sürekli olarak Darülfünun sisteminin gelişmiş ülkelerdeki sistemler de örnek alınarak ıslahına yönelik çabalar vardı.[222]

---

[220] Nasrullah Uzman, "Maarif Kongresi: Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", ed. Ümit Polat ve Savaş Karagöz, *2023'e Doğru Türk Eğitiminin Dünü Bugünü ve Yarını*, Türk Eğitim-Sen, Ankara, 2021, 21-28.

[221] 1416 numaralı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe hakkında Kanun.

[222] Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun", *TDVİA*, 8. Cilt, İstanbul, 1993, 524-525.

1 HAZİRAN 1933

TARIMDA İLMÎ METOTLAR VE UZMANLIK: YÜKSEK ZİRAAT ENSTİTÜSÜ

Cumhuriyetin kuruluş devresinde Türk ekonomisinin temeli tarıma dayanıyordu. Bu sebeple tarıma yönelik birçok atılım yapıldı. Bunlar arasında başta Atatürk Orman Çiftliği olmak üzere örnek çiftlikler kurulması, aşarın kaldırılması gibi çeşitli hamleler vardı. Tarım üretiminin arttırılması için yapılması gerekenlerden biri de ilmî yöntemlerden faydalanmak ve yeni usulleri araştırıp kullanabilecek uzmanlar yetiştirilmesinin önünü açmaktı.

Birçok alanda olduğu gibi tarımda da uzmanların yetiştirilmesi Avrupa'yı örnek alarak başlamıştı. Bu alandaki ilk Avrupai eğitim kurumları 19. yüzyılda açılmıştı. 1842'de Askerî Veterinerlik Okulu,[226] 1891'de de Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi kurulmuştu.[227] Cumhuriyet devresine gelindiğinde bu kurumlar artık ihtiyacı karşılamamaya başladı. Modern dünyadaki yeni eğitim tekniklerinin kullanılması gerekiyordu. Yeni yapılanmanın enstitü modelinde olması gerektiği düşünülüyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında her alanla ilgili o alanda gelişmiş ülkelerin uzmanları davet edilerek onlara raporlar yazdırıldı ve hızlı ilmî gelişim için onların birikimlerinden faydalanıldı. Bu bapta 1920'li yıllarda ülkemize birçok Alman uzman gelerek çeşitli fikirler sundular. Bir fikir olması için uzmanlarla yapılan bu beyin fırtınaları sonucunda kurulması düşünülen enstitülerin listesini burada vermek yerinde olacaktır:

1. Ziraati Umumiye ve Hususiye Enstitüsü
2. Islahı Nebatat ve Büzur ve Veraset Kavanini Enstitüsü
3. Islah ve teksiri hayvanat ve sütçülük enstitüsü
4. Hıfzısıhhai Hayvanat Enstitüsü

---

[226] O dönemki adı Askerî Baytar Mektebi.

[227] Tarihsel Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi*, http://www.veterinary.ankara.edu.tr/tarihce/; Tarihçesi, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi*, http://www.agri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/10/2020/05/ZiraatFakultesi.pdf

11 TEMMUZ 1933

SÜMERBANK

Atatürk, vatanın kurtulması için verilen silahlı mücadele biter bitmez bağımsızlığın kalıcılaşması için birbiri ardınca hamleler yaptı. Bunlardan bir tanesi daha önce işlediğimiz İzmir İktisat Kongresi idi. Kongre, yeni Türkiye'nin ekonomik temellerinin kurulmasında son derece etkili oldu. Tarım, sanayi ve maliye alanında alınan kararların birçoğu daha sonra uygulamaya geçirildi. Burada da Atatürk'ün bilime ve uzmanların görüşlerine ne kadar önem verdiği anlaşılıyor. Atatürk, kendisi her şeyi bilen bir lider olarak çıkmamış, uzmanları ve toplum temsilcilerini bir araya toplayarak geleceği inşa için ortak aklın oluşmasına önem vermiştir. Bundan sonra da Kongrede çıkan kararlardan özellikle büyük ittifakla alınanlar ekonomik politikalara yön verdi.

İzmir İktisat Kongresinin kararları arasında madenlerin işletilmesi için sanayinin geliştirilmesi ve sanayi ile ilgili yatırımlara destek için de bir banka kurulması kararları vardı.[236] 1925'te madenlerin işletilmesi ve sanayinin güçlendirilmesi için Mecliste görüşmeler yapıldı. Meclise verilen kanun tasarısının gerekçesinde Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması sayesinde Türk insanının yer altı ve yer üstü zenginliklerini kendisinin işletme hakkına kavuştuğu belirtiliyor. Fakat bu konuda sermaye ve tecrübe olmadığından bu yönde kurulan işletmelerin fazla yaşayamadığına dikkat çekiliyor.[237] Bu sebeple bu girişimlere destek verecek bir bankanın kurulması ihtiyacı doğduğundan Sanayi ve Maadin Bankası Kanun Tasarısı'nın Meclisin onayına sunulduğu anlaşılıyor.

Sanayi ve Maadin Bankası, 1932'ye kadar faaliyet gösterdi. Türk madenciliğine destek yolunda ilk adım olan bu banka istenen ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle bu tarihte kapatıldı.[238]

---

[236] A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, 34-35 ve 50.

[237] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2 Cilt: 18, 18 Nisan 1925, Ek – Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Hakkında Başvekâletten Nevrut 1/672 Numaralı Kanun Layihası.

[238] İbrahim Erdal, "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://

26 EKİM 1933

SİYASAL ALANDA TÜRK KADININ TEMSİLİNDE BİR HAMLE DAHA: MUHTARLIK HAKKI

Modernleşmenin ana unsurlarından biri de kadın haklarıydı. Atatürk bu konu üzerinde önemle duruyor ve yurt gezilerinde yeri geldikçe Türk kadınının erkeğiyle birlikte aynı haklara sahip olmasının öneminden bahsediyordu.

Nitekim 1925 yılındaki Kastamonu-İnebolu gezisinde Atatürk başka konuların yanında kadının toplumdaki yerini de vurguladı. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu gezi, Türk devrim tarihinde önemli bir yer tutar. Çünkü aynı gezide Atatürk, şapka ve ayrıcalıklar konularını da gündeme getirmişti. Atatürk milletin bütünlüğü, tefrika çıkmaması gerektiği, bazı insanların çeşitli kıyafetler yoluyla tefrika yarattığı konularının yanında Türk kadının toplum hayatındaki yeri hakkında da konuşmalar yaptı. Burada kadınlarla ilgili şu sözleri özellikle önemlidir:[243]

> Bir heyet-i içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kâbil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim, diğerini müsamaha edelim de, kitlenin heyet-i umumiyesi mazhar-ı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve saha-i terakki ve teceddütte birlikte yol almak lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.

Kadının siyasal hayattaki temsili için ilk adım 1930'da Belediye Kanunu ile atıldı. Bu kanunun kabul edilmesinden sonra aynı yıl yapılan belediye seçimlerinde kadınlar hem oy kullandı hem de aday oldular. Seçim sonucunda da yeterli derecede oy alan kadınlar, belediye meclislerinde üye oldular. Böylece Belediye Kanunu ile verilen hak kâğıtta kalmamış, uygulamaya da geçmişti.

---

[243] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 223 ve devamı.

21 HAZİRAN 1934

SOYADI KANUNU'NUN KABULÜ

Türk devriminin adımlarından biri Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesidir. 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen kanun, bugün artık ismimizin bir parçası olan soyadı kullanımını mecburi hâle getirdi.[249] Bugünkü yazımızda bu kanunun sebebine ve getirdiklerine bakacağız. Türk devrimindeki yerini tespit edeceğiz. Ayrıca modern devlet yapısıyla da ilişkisini inceleyeceğiz.

Tebaadan Devlet Vatandaş İlişkisine

Diğer devrimlerde de gördüğümüz üzere bu adımlar, modernleşen dünyada kişilerin kendi arasında ve kişilerle devlet arasındaki ilişkileri bir düzene oturtmak üzere atılmış adımlardı. Soyadı Kanunu da kişilerin devletle olan ilişkilerini düzenleyen bir husus olarak ele alınabilir. Elbette ki kişi-devlet ilişkisinin herhangi bir düzenleme, daha sonra kişiler arası ilişkileri de düzene sokacaktır.

Osmanlı devrindeki kayıtlara bakacak olursak insanlar devlet önünde baba adlarıyla birlikte kaydediliyorlardı. Bunun yanında günlük hayatta her insanın taşıdığı bir özelliğe veya bir makama göre çeşitli lakapları oluyordu. Diğer yandan herkesin doğup büyüdüğü ve yetiştiği bölgede hangi sülaleden geldiği bilinir ve kendisine o şekilde hitap edilirdi. Ancak insanlar devlet kayıtlarında bu sülale isimleriyle değil, baba adlarıyla yer alırlardı. Bu da nesilden nesle bir değişikliğe yol açardı.

Kanun Çıktığı Sırada Durum

Soyadı Kanunu gündeme geldiğinde toplum içerisinde çoğunlukla bir sülale adının mevcut olduğu o günkü Meclis müzakerelerinden anlaşılıyor. Zaten kanunun gerekçesi de bu durumu teyit ediyor. Gerekçede Türk Medeni Kanunu'na atıf yapılarak soyadının mutat bir uygulama olduğundan bahsediliyor.

---

[249] *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1934, Sayı: 2741.

26 KASIM 1934

LAKAP VE UNVANLAR NİYE KALDIRILDI?

Bu yazıdaki konumuz 26 Kasım 1934'te kabul edilen Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun'dur.[259] Bu kanunda bazı lakap ve unvanlar sayılarak, bunların kaldırıldığından bahsolunuyor.

Kanunda lakap ve unvan olarak Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri kelimeleri sayılıyor. Bu sayılan kelimeler, bugün kanunun ruhuna nüfuz edemeyen birçok kişinin aklında soru işaretleri bırakıyor. Bunları bugün günlük hayatta rahatlıkla kullanıyoruz ve bugünden bakınca, kanunu da üstünkörü okuyunca bazıları bu kanunu anlamsız ve gereksiz bir kanun olarak nitelendiriyor. Peki bu anlayış ve bakış açısı doğru mu?

Burada kanunun çıktığı dönemdeki sosyal şartlara bakmak gerekiyor. Ayrıca Şapka Kanunu ile ilgili yazımızda belirttiğimiz gibi o sıradaki gelişmeleri de dikkate almamız ve bu kanunun ilgili olduğu başka kanunlar var mı idrak etmemiz de lazım. Son olarak da başlı başına kanun metnini düzgün okumak dahi birçok soru işaretini ortadan kaldıracaktır.

Dönemin Sosyal Şartları

Bugün, yukarıda sayılan kelimelerden özellikle hoca, bey ve hanım kelimelerini hitaplarımızda çok sık kullanıyoruz. Daha seyrek olmakla birlikte diğerleri de hayatımızdan çıkmış değildir. O zaman bu kanun ile yapılmak istenen neydi? Bu kanun neyi değiştirdi? Bunun için önce dönemin sosyal şartlarına bakıyoruz. O dönemin toplum yapısında burada sayılan kelimeler özellikle taşrada bazı insanların diğerlerinden ayrıcalıklı bir hâle gelmesini doğuruyordu. Yani, toplumdaki eşitliğe aykırı ve halk üzerinde âdeta vesayet oluşturucu bir niteliği

[259] *Resmî Gazete*, 29 Kasım 1934, Sayı: 2876.

3 ARALIK 1934

KIYAFETLE TAHAKKÜM KURULAMAZ!

Bu yazıdaki konumuz 3 Aralık 1934'te kabul edilen Bazı Kıyafetlerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'dur.[263] Şimdiye kadar Şapka Kanunu, Lakap ve Unvanların Kaldırılması Kanunu ve Tekke-Zaviyelerin Kapatılması Kanunu'nu inceledik.

Bahsi geçen her üç kanun, kabul ediliş zamanları farklı olsa da, birbirleriyle âdeta iç içedirler. Üçünde de din yoluyla halk üzerinde tahakküm kurmanın önü alınmaya çalışılıyor. Ayrıca üçünde de bazı giyim tarzları ve unvanlar yasaklanıyor. Bu giyim tarzları ve taşınan unvanlar, bunlara sahip olanlara birtakım sözde kutsallıklar atfedilmesine yol açıyordu.

Dolayısıyla esas mesele, cumhuriyet idaresinin ayrıcalıklarla birbirinden ayrılmayan eşit bireylerden oluşan bir topluma ulaşma çabasıydı. Vatandaşlık hukuku, artık herkesin devlet nezdinde eşit sayılmasını gerektiriyordu. Ayrıca devlet-vatandaş ilişkisinin de aracısız ve doğrudan olması şarttı. Taşrada birtakım insanların seçimlere katılmadan çeşitli sebeplerle sanki yöre halkının temsilcisiymiş gibi ortaya çıkıp devlet nezdinde onlar adına âdeta şefaatte bulunur durumda olmaları kabul edilemezdi. Milletin temsilcisi, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmakla mümkün olabilirdi. Dinî görevlerin yerine getirilmesi hususu da yine ancak devletin görevlendirdiği kişiler vasıtasıyla olmalıydı. Şapka Kanunu üzerine incelememizi yaparken başvurduğumuz Atatürk'ün konuşması, kıyafetler konusunu incelerken de karşımıza çıkıyor:[264]

> Cumhuriyet hükümetimizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makama bağlı müftü, hatip, imam gibi muvazzaf birçok memurlar bulunmaktadır. Bu vazifedar zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malûmdur. Ancak burada vazifedar olmayan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafet iktisasında[265] berdevam-

[263] *Resmî Gazete*, 13 Aralık 1934, Sayı: 2879.

[264] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 223 ve devamı.

[265] İktisa, giyme, giyinme demektir.

5 ARALIK 1934

TÜRK KADININ MİLLETVEKİLİ SEÇİLME HAKKI

Türk devriminin önemli atılımlarından biri kadının sosyal ve siyasi hayatta eşit birey olarak yerini almasını sağlamaktır. Diğer gelişmeler gibi bu gelişmenin de tarihî kökleri bulunmaktadır. Türk kadını, aslında daha Meşrutiyet devrinden itibaren toplum hayatında yerini almaya başlamıştı. Türk kadınının öncü rolü işgal yıllarında Sultanahmet Mitingi ile kendini göstermişti. Millî Mücadele kazanıldıktan ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra da bu yönde çabalar oldu. Bu çabaların hızlı bir şekilde sonuç almasında Atatürk'ün memleket gezilerinin de büyük bir payı oldu.

Atatürk, bir toplumun kadın ve erkek fertlerinin aynı şekilde görülmesi gerektiğine inanıyordu. Bu inancını daha 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde açış konuşması yaparken dile getirmişti. Açış konuşmasında çeşitli konulardan bahseden Atatürk, eğitim meselesine geldiğinde kadınların da erkeklerle aynı şekilde eğitim almasının önemini vurgulamıştı.

Atatürk, yurt gezilerinde çeşitli vesilelerle konuyu kadınların sosyal hayattaki yerine getiriyordu. Mesela 30 Ocak 1923'te İzmir'deki bir konuşmasında toplumda kadının yeri üzerinde önemle durdu. Burada bir toplumun iki cinsten oluştuğunu ve gelişmek için her iki cinsin de aynı şekilde çalışması lazım geldiğini belirtti. İlim ve fendeki gelişmeler için hem kadınların hem de erkeklerin çalışmasıyla ancak ileri gidilebileceğini vurguladı. Atatürk, sonra şöyle devam etti:[270]

> Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve

[270] Atatürk'ün sözlerini bugünkü konuşmalarımızı esas alarak biraz sadeleştirdim. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 85-87.

1 HAZİRAN 1935

HAFTA TATİLİ

Geleneksel toplumlarda zaman zaman haftanın belli bir gününü tatil etmek usulü görülmüşse de bunlar toplum içerisinde yaygın uygulamalar olmadı. Osmanlı dönemine baktığımızda gerek medreselerde gerekse başka iş kollarında haftada belli günlerde dinlenme zamanları olduğunu görüyoruz. Mesela 1820'lerde pazartesi ve perşembe günleri, 1830'larda da pazar günleri tatildi. Cuma günleri cuma namazı dolayısıyla işe kısa bir süre ara verme geleneği yaygındı, bazı dönemlerde ve bazı iş kollarında bu günün tatil olarak değerlendirildiği de görülüyor. Sonuçta Osmanlı devrinde pazartesi, salı, perşembe, cuma ve pazar günlerinin değişik zamanlarda tatil günü olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Bunlardan herhangi birisi tatil günü olduğunda bu da bütün topluma yaygın olmuyor, değişik iş kollarında bunlar alışkanlıklarla gelişiyor, gerekirse sınırlı bir düzenleme de yapılıyordu. Genel olarak söylemek gerekirse Osmanlı döneminde her iş kolunun kendine göre bir tatil günü vardı, fakat bu da belli bir periyoda ve belli bir güne bağlı olmayıp zaman içinde değişkendi.[277]

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan yayılan sanayileşme ve makineleşme iş saatlerinin daha sabit kurallarla belirlenmesi gereğini ortaya çıkardı. Aynı şekilde devlet yapılarındaki merkezileşme ve verimlilik çabaları da bu ihtiyacı doğuruyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra çağdaşlaşma ve kalkınma hamlesinde hafta tatili meselesi de gündeme geldi. 1924'te bütün iş kollarında ve memuriyette haftanın bir gününün tatil edilmesi ve bu tatil gününün de cuma günü olması kararı verildi. Bu şekilde Türk ve İslam tarihinde cuma günü ilk defa bir ülke çapında kanunla tatil günü olarak kabul edilmişti.[278]

---

[277] Kürşat Demirci, "Hafta Tatili. İslâm'dan önceki Din ve Toplumlarda", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, 15. Cilt, 128-130; Cevdet Küçük, Hafta Tatili. İslâmî Dönem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, 15. Cilt, 130-132.

[278] Cevdet Küçük, "Hafta Tatili. İslâmî Dönem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, 15. Cilt, 130-132.

14 HAZİRAN 1935

MİLLÎ BİR ARAŞTIRMA KURULUŞU: DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ

Bilim ve eğitim birbiriyle neredeyse tamamen iç içe geçmiş iki uğraş alanıdır. Eğitimini vereceğiniz konulardaki bilgileri bilim yoluyla geliştirirsiniz. Bilimde yeni bir keşif yapmak veya bilgiyi ilerletmek için ise önce o bilimin eğitimini alırsınız. Yani bilimsel bilgi eğitim konularını düzenler, araştırmaya yöneltici bir eğitim de bilimi geliştirir. Dolayısıyla bu iki alan iyi kurgulandığı takdirde yaratacağı sinerjiyle toplumları ileriye doğru çeker.

Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında önce eğitimin düzenlenmesi ve yaygınlaştırılmasına ağırlık verdi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Maarif Teşkilatı hakkında Kanun, yeni Türk harfleri ve millet mektepleri adımlarının hepsi bu yönde atılımlardı. Ayrıca 1929'da kabul edilen bir kanunla gelişmiş ülkelere öğrenci gönderilmesi sistemli bir hâle getirildi.[280]

Bunun yanında ülkenin acil çözüm bekleyen ihtiyaçları için de orta ve yüksek düzeyde çeşitli bilim ve eğitim kurumları kuruldu. Eğitimi yaygınlaştırmada hizmet edecek eğitim ordusu için Gazi Muallim Mektebi, üretimin gelişmesini sağlayacak tarım ordusu için Yüksek Ziraat Enstitüsü ve yeni hukuk düzenini ülke çapında eksiksiz uygulayabilecek adalet ordusu için Ankara Hukuk Mektebi bunlar arasında sayılabilir.

Diğer yandan sosyal bilimlerde de modern anlayışı ülkede kökleştirecek adımlar atılıyordu. Türk dilini, tarihini ve kültürünü modern usullerle araştırmaya ihtiyaç vardı. Bu sebeple Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kuruldu. Türk Tarih Kongreleri ve Türk Dil Kongreleri toplandı. Bu kongrelerde tarih ve dil meseleleri yabancı uzmanların da katılımıyla tartışıldı. Kurumlarda da Türk tarihi ve dili üzerine araştırmalar ve yayınlar yapıldı. Ayrıca bilim ve eğitimin ilerlemesi için 1933'te de üniversite reformu yapıldı.

Bu adımlar atılırken Türk tarihinin, dilinin ve kültürünün araştırılması için uzmanların yetiştirilmesi de gerekiyordu. İşte bu se-

[280] 1416 numaralı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe hakkında Kanun.

22 HAZİRAN 1935

MADENCİLİK İÇİN: MADEN TETKİK VE ARAMA ENSTİTÜSÜ İLE ETİBANK

Millî ve bağımsız ekonominin temellerinden biri de yeraltı kaynaklarına doğrudan sahip çıkıp bunları işletebilmektir. Lozan Anlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılmış, ülke ekonomisine zarar veren yabancı şirketler yurttan çıkarılmıştı.

Ekonomik kalkınma için daha barış görüşmeleri sırasında İzmir'de İktisat Kongresi toplandı. Kongrede Misak-ı İktisadi adıyla ekonomik bağımsızlığın temelleri ilan edildi. Bunların arasında Misak-ı İktisadi'nin beşinci maddesinde madenlerimizi kendi üretimimiz için işleteceğimiz ve servetlerimizi herkesten fazla tanımaya çalışacağımız belirtiliyordu.[283]

Ayrıca, İzmir İktisat Kongresinin diğer kararları arasında da madenlerin işletilmesi için sanayinin geliştirilmesi ve sanayi ile ilgili yatırımlara destek için de bir banka kurulması hususları vardı.[284] 1925'te madenlerin işletilmesi ve sanayinin güçlendirilmesi için mecliste görüşmeler yapıldı. Meclise verilen kanun tasarısının gerekçesinde Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması sayesinde Türk insanının yer altı ve yer üstü zenginliklerini kendisinin işletme hakkına kavuştuğu belirtiliyor. Fakat bu konuda sermaye ve tecrübe olmadığından bu yönde kurulan işletmelerin fazla yaşayamadığına dikkat çekiliyor.[285] Bu sebeple bu girişimlere destek verecek bir bankanın kurulması ihtiyacı doğduğundan Sanayi ve Maadin Bankası Kanun tasarısının meclisin onayına sunulduğu anlaşılıyor.

Sanayi ve Maadin Bankası, 1932'ye kadar faaliyet gösterdi. Türk madenciliğine destek yolunda ilk adım olan bu banka istenen ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle bu tarihte kapatıldı.[286]

---

[283] A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, 19.

[284] A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, 34-35 ve 50.

[285] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2 Cilt: 18, 18 Nisan 1925, Ek – Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası hakkında Başvekaletten mevrut 1/672 numaralı kanun layihası.

[286] İbrahim Erdal, "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sanayi-ve-maadin-bankasi/. Ayrıntılı bilgi

21 EKİM 1935

GÜÇLÜ BİR TARIM: TARIM SATIŞ VE KREDİ KOOPERATİFLERİ

Türkiye'nin kalkınması için üretimin geliştirilmesi gerekiyordu. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk ekonomisi temel olarak tarıma dayanıyordu. Bu durumu Atatürk de konuşmalarında sık sık dile getiriyordu. Mesela 1923'te Bursa'daki bir konuşmasında "Halkımızın ekseriyeti çiftçidir ve çobandır ve bu memleketin çok kuvvetli olmasının sebebi de halkımızın çiftçi ve çoban olmasıdır,"[294] demiştir. Atatürk'ün çiftçiliğe ve çobanlığa dair başka sözleri de vardır, fakat sadece bu söz bile o dönemde ülkenin temel ekonomik dayanağını göstermek için yeterlidir.

O dönemdeki tarımın özelliklerinden biri de çiftçilerin önemli bir kısmının küçük arazi sahibi olmalarıydı. Üretim güçlerinin ve ürünlerini pazara ulaştırma yollarının modern usullere göre yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bu da çiftçilerin bir araya gelerek daha büyük ölçekli kuruluşlar oluşturmalarıyla mümkündü. İşte bunun yolu kooperatifleşmeydi.

Tarım kooperatiflerine benzer ilk çabaları daha 19. yüzyılda Mithat Paşa göstermişti. 1863'te Memleket Sandıklarını kurmuştu. Yirmi yıl sonra 1883'te bunlar Menafi Sandıkları adını aldı. 1888'de ise bu sandıklar tamamen kaldırıldı ve yerine Ziraat Bankası[295] kuruldu. Böylece birlikte hareketin ilk denemesi yapılmıştı. Görüldüğü gibi bu uygulama daha sonra kooperatifleşme yoluna değil, tarımı kredi vasıtasıyla destekleme yoluna evrilmişti. Dolayısıyla 20. yüzyılın başında hâlâ kooperatif benzeri oluşumlar yoktu. İşte birçok alanda olduğu gibi bu alanda da gelişmeyi sağlamak isteyen Atatürk, bu eksikliği gördü. Kooperatifçiliğin modern bir şekilde hayata geçi-

---

[294] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 2. Cilt, 69-75.

[295] Ziraat Bankası, tarımı desteklemek amacıyla kurulmuş, çiftçilere düşük faizli krediler vererek onların ürün yetiştirmesini sağlamayı esas almış bir bankaydı. Bu sebeple çiftçilerle bankanın ilişkileri özel bir önemdeydi.

5 ŞUBAT 1937

ANAYASADA TEMEL İLKELER

Türkiye Cumhuriyeti, memleketin işgale uğrayarak Türklüğün yeryüzünden silinmesi tehlikesi karşısında milletin topyekûn mücadele etmesi ve zafere ulaşması sonucunda kuruldu. Tarihin en eski zamanlarından beri egemen bir millet olarak var olan Türklük, modern milletler çağında da varlığını muhafaza etmek için gerekli atılımları bu cumhuriyet sayesinde yaptı. Cumhuriyetin ilanından itibaren bu kitapta işlenen devrimlerle modern zamana uymayan usuller değiştirilerek Türk milletinin uluslararası alanda şerefli ve bağımsız yerini alması sağlandı.

Bu devrimlerin hepsi Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmayı hedefliyordu. Dünyada bağımsız bir millet ve devlet olarak devam edebilmek için yeni dünyanın temel gereklerini eksiksiz yerine getirebilmek lazımdı. İşte bunlarla ilgili bir kanun tasarısı 5 Şubat 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşüldü. Söz konusu tasarı Türkiye'nin çağdaş dünyada rekabetini devam ettirebilmesi için gerekli ilkelerin anayasaya girmesi konusundaydı.

Bu gerekli ilkelerden biri cumhuriyet ilkesiydi. Cumhuriyet halk egemenliği demekti. Yani egemenliğin kullanımının yönetici ailelerden milletin kendisine geçmesiydi. O zamana kadar insanoğlu, yüzlerce ve hatta binlerce yıldır monarşiler yoluyla yönetiliyordu. Monarşi, hâkimiyeti ilahi bir kudretten aldığına inanılan bir ailenin milleti idare etmesi demekti. Böylece dünya milletleri, uluslararası arenada, krallar, sultanlar, padişahlarca temsil ediliyordu. Fransız İhtilali ile birlikte gelişen halk egemenliği fikri ise yeni bir devir açtı. Bu yeni devrin özelliği, milleti artık belirli ailelerin değil, halkın kendi seçtiği temsilcilerin yönetmesiydi. Bu gidişatın ayrıntılarını *Yaşasın Türk Cumhuriyeti* ve *Saltanatın Kaldırılması* yazılarında gördük.

Burada belki de cumhuriyetin anlamı bakımından kanun tasarısının mecliste müzakereleri sırasında milletvekillerinden Recep Peker'in sözlerini nakletmemiz uygun düşecektir. Peker'in konuşma-

SONUÇ

Kitabımız boyunca anladığımız ve anlatmaya çalıştığımız üzere Türk devrimi, Türk milletinin modernleşen dünyada onurlu yerini almasıdır. Türk devrimi, bir yanda kendi millî benliğimizi korumamızın bir anahtarı, diğer yanda insanlık idealine ve dünya medeniyetine sunacağımız katkı için bir temeldir.

Dünyanın en batıda İngiltere ve İrlanda ile, en doğuda da Japonya ile sınırlı olduğu devirlerde Asya bozkırları, bütün geçiş noktalarına hâkim olmak bakımından dünyanın merkeziydi. Yüzyıllar boyunca bu merkezden etrafa yayılan topluluklar, tarihi yönlendirdiler. 15. yüzyıldan itibaren işler yavaş yavaş değişmeye başladı. Matbaanın icadı, Coğrafi Keşifler, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, Avrupa'da yeni bir toplum ve devlet yapısının oluşmasının temellerini attı. Modern devlet diyebileceğimiz bu yeni yapı, eskiye göre çok daha verimli ve hızlı işleyen bir ilişkiler bütünü çıkardı karşımıza.

Bütün yeniliklerle Avrupa kıtası, dünyanın geri kalanıyla önemli bir teknoloji ve bilim farkına ulaştı. Sonra da bu farkı, emperyalizm ve sömürgecilik için kullandı. Avrupa devletleri, keşfettiği yeni yerleri 16. yüzyıldan itibaren sömürmeye başladı. Yeni keşfedilen Amerika, Afrika ve Okyanusya kıtalarının hepsi bu sömürüye uğradılar. Nihayetinde 19. yüzyıla gelindiğinde sömürgecilik Asya kıtasına da ulaştı.

Osmanlı toprakları da bu küresel sömürgeciliğin hedefi oldu. Rusya'nın sürekli olarak Osmanlı aleyhine büyümesi, Avrupalı devletlerin el birliğiyle Osmanlı topraklarını birer birer koparmaları, etnik ırkçı ve katliamcı çetecilere verilen destekler hep bu sömürgeciliğin faaliyetleriydi. Fakat sömürgecilik sadece savaşlardan ve toprak koparmalardan ibaret değildi. Kendi ülkelerinde bütün bölgelerine hâkim ve verimli bir yapı kuran bu devletler, diğer devletlerin var olan bütün sistemlerini çökertiyorlardı. Devletlerin kendi toprakları